

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Historický ústav

Textilní průmysl na Orlickoústecku v letech 1945–1989

Bakalářská práce

Autor: Tereza Kloudová
Studijní program: B 7105 Historické vědy
Studijní obor: Prezentace a ochrana kulturního dědictví
Vedoucí práce: PhDr. Vlastimil Havlík, Ph.D.

Hradec Králové, 2017

Zadání bakalářské práce

Autor: Tereza Kloudová

Studium: F14BP0178

Studijní program: B7105 Historické vědy

Studijní obor: Prezentace a ochrana kulturního dědictví

Název bakalářské práce: **Textilní průmysl na Orlickoústecku v letech 1945-1989**

Název bakalářské práce AJ: Textile Industry in Orlickoústecko Region in Ages 1945-1989

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Práce bude věnována textilnímu průmyslu na Orlickoústecku v letech 1945-1989. Orlickoústecko patřilo ve 20. století k významným regionům zpracování textilních surovin a výroby textilií. Práce bude zaměřena především na historii nejvýznamnějšího poválečného podniku na Orlickoústecku, podniku Perla a dále se bude věnovat i dalším podnikům v regionu. Jedna z kapitol bude věnována současnému stavu budov a jejich využití.

Prameny: Archivní fond Perla, bavlnářské závody,s.p.,Archivní fond Primona,s.p., SOA Zámorsk, SOKA Ústí nad Orlicí, UPM Česká Skalice, Literatura: CIHLÁŘ, Jiří: Za chléb, práci a svobodu, za šťastný život v socialismu, Vysoké Mýto 1979.,KLIČKA, V. - RIPKA, J. - MUSIL, F. - SEKOTOVÁ, V.: Vývoj textilního strojírenství v regionu Orlicka, Ústí nad Orlicí 2003.,SEKOTOVÁ, Věra.: Když v Ústí stavy klapávaly, psaly historii. Lnářství a počátky rozvoje bavlnářství, Ústí nad Orlicí 1994.,ŠTASTNÁ, Jarmila: Život textilních dělníků na Ústecku a Československu 1870 - 1914, Vysoké Mýto 1980.,ŠPLÍCHAL, Václav: Historie a současnost podnikání na Ústeckoorlicku, Žehušice 2005.

Garantující pracoviště: Historický ústav,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: PhDr. Vlastimil Havlík, Ph.D.

Oponent: doc. PhDr. Ondřej Felcman, CSc.

Datum zadání závěrečné práce: 18.12.2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením vedoucího bakalářské práce PhDr. Vlastimila Havlíka, Ph.D. samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové

Tereza Kloudová

Anotace

KLAUDOVÁ, Tereza. Textilní průmysl na Orlickoústecku v letech 1945-1989. Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzity Hradec Králové, 2016.

Práce je zaměřena na vývoj textilního průmyslu na Orlickoústecku v letech 1945-1989. První část je věnována geografickému vymezení regionu a jeho výjimečnosti, v další části uvádím významné rodiny a firmy, které se zasloužily o rozvoj a sílu textilní výroby na Orlickoústecku. Mnohé z nich se po druhé světové válce staly právními předchůdci závodů národních podniků působících v regionu. Další části práce patří situaci v textilním průmyslu na Orlickoústecku po jeho reorganizaci v letech 1949 a 1958. Pozornost je věnována jednotlivým národním podnikům, jako jsou Utex, Orban, Hedva, Mosilana a vůbec nejdůležitějšímu z nich – národnímu podniku Perla, bavlnářské závody, Ústí nad Orlicí. Cílem je prezentovat vývoj textilního průmyslu jako celku, jako nedílné součásti novodobých dějin regionu. Do přílohy jsou zařazeny reprodukce ukázek významných archivních pramenů a fotografií současného stavu vybraných objektů. Reprodukce fotografií svědčí o neutěšeném stavu většiny z nich.

Klíčová slova: Orlickoústecko, Ústí nad Orlicí, textilní průmysl, reorganizace

Annotation

KLAUDOVÁ, Tereza. Textile Industry in Orlickoústecko Region in 1945-1989. Hradec Králové: Philosophical Faculty, University of Hradec Králové, 2016.

This thesis is aimed at development of textile industry in Orlickoústecko region. In the beginning I would like to briefly mention geographical and historical exceptionality of the region of Orlickoústecko. In the following part are outlined famous families who started with manufactory working and gave the foundation of textile industry in the region and who were also the founders of national companies after year 1945. Next parts are about reorganization of industry in 1948 and 1958. The bachelor thesis is also about other national companies which are like Utex, Orban, Hedva and Mosilana and the most important national company Perla, cotton industries, Ústí nad Orlicí. The main goal is to present development of textile industry like a important part of modern history in region. Thesis also contain some photos of factories in past or in nowadays.

Key words: Orlickoústecko region, Ústí nad Orlicí, textile industry, reorganizing, national company.

Poděkování

V úvodu této práce bych chtěla poděkovat vedoucímu práce PhDr. Vlastimilovi Havlíkovi, Ph.D za cenné rady a pomoc při zpracování bakalářské práce. Dále bych ráda poděkovala zaměstnancům Městského muzea v Ústí nad Orlicí, zejména paní Jitce Melšové, za ochotu při poskytování pramenů, za cenné rady a pomoc při vyhledávaných informací v pramenech.

Obsah

Úvod.....	1
1. Rozbor pramenů a literatury	3
2. Z historie textilnictví na Orlickoústecku	7
2.1 Firmy v Ústí nad Orlicí	10
2.2 Firmy v okolí Ústí nad Orlicí	21
3. Textilní průmysl na Orlickoústecku po roce 1945.....	27
3.1 Spojené české a moravské bavlnářské závody, národní podnik, Ústí nad Orlicí (od roku 1948 Utex, spojené české a moravské bavlnářské závody, národní podnik, Ústí nad Orlicí).....	30
3.2 Mona, továrny na módní textil, národní podnik Ústí nad Orlicí.....	32
4. Textilní průmysl na Orlickoústecku po roce 1949.....	34
4.1 Národní podnik Utex, bavlnářské závody, Ústí nad Orlicí	35
4.1.1 Národní podnik Kovostav, Ústí nad Orlicí	37
4.2 Národní podnik Perla, bavlnářské závody, Česká Třebová	40
4.3 Národní podnik Orban, bavlnářské závody, Žamberk	41
5. Textilní průmysl na Orlickoústecku po roce 1958.....	44
5.1 Národní podnik Perla, bavlnářské závody, Ústí nad Orlicí.....	46
6. Textilní závody na Orlickoústecku, jejichž podniková ředitelství sídlila v jiných regionech.....	49
6.1 Národní podnik Hedva, Moravská Třebová.....	50
6.2 Národní podnik Mosilana, Brno.....	51
7. Současný stav a využití bývalých textilních závodů v Ústí nad Orlicí a na Orlickoústecku.....	53
7.1 Bývalý areál státního podniku Primona, Česká Třebová	53
7.2 Bývalé areály státního podniku Hedva, Moravská Třebová	54
7.3 Bývalý areál státního podniku Mosilana, Brno	54
7.4. Bývalá areál státního podniku Perla, bavlnářské závody, Ústí nad Orlicí.....	56
Závěr	57
Seznam použitých pramenů a literatury.....	58
Prameny archivní povahy.....	58
Prameny elektronické povahy	60

Archivní pomůcky.....	61
Zařízení muzejního typu	63
Literatura	63
Seznam zkratek	65
Vysvětlení odborných pojmů.....	66

Úvod

Téma bakalářské práce „Textilní průmysl na Orlickoústecku v letech 1945-1989“ jsem si vybrala hned z několika důvodů. Hlavním důvodem byl vztah k rodnému Orlickoústecku a jeho textilní tradici. Dalším důvodem je, že mě zaujaly osudy zakladatelů tradice. V mnoha případech se jedná o neobyčejně zajímavé příběhy. Dalším důvodem bylo to, že velká část mé rodiny v tomto odvětví v minulém století pracovala. S uvedeným tématem souvisí také můj zájem o budoucnost bývalých textilních závodů v Ústí nad Orlicí. V tuto chvíli se nejvíce diskutuje o osudu závodu Perly 01, který je umístěn v samém centru města Ústí nad Orlicí.

Na Orlickoústecku bylo textilnictví po mnoho generací hlavním zdrojem obživy většiny obyvatel regionu. Tradice, kdy tkalcovský stav přecházel z otce na syna, byla v 19. století přerušena. Navázala na ni však tradice nová, spjatá s tovární textilní výrobou. Tam, kde pracovaly maminky, pracovaly často i dcery. Pokud se podíváme na to, co z kolosu, kterým textilní průmysl na Orlickoústecku byl, zbylo, jsou to většinou opuštěné budovy. Další objekty měly to štěstí, že se našlo jejich nové využití. Mnohé budovy již nestojí a jsou nahrazeny jinými stavbami.

V úvodní části práce jsem Orlickoústecko geograficky vymezila. V kapitole se zabývám jeho přírodními podmínkami, rozvojem železnice, pokusila jsem se stručně přiblížit jeho větší města, a to ve vazbě k historii textilnictví.

V následující kapitole se věnuji kořenům tradice textilnictví v regionu. Kapitola je rozdělena na dvě části. První je věnována zejména významným rodinám a firmám v Ústí nad Orlicí, druhá firmám v okolí Ústí nad Orlicí. Nástin historie firem ukončuji informacemi o jejich znárodnění a následném začlenění do národního podniku Spojené české a moravské bavlnářské závody, Ústí nad Orlicí.

Další kapitola patří konfiskacím, znárodnování firem, snahám o restituce jejich bývalých majitelů. Věnuji se v ní vzniku národního podniku Spojené české a moravské bavlnářské závody, Ústí nad Orlicí (1946). V následujících dvou kapitolách se snažím popsat složitou situaci textilního průmyslu na Orlickoústecku po jeho reorganizacích v letech 1949 a 1958.

Na Orlickoústecku se ve sledovaném období nacházely také závody národních podniků, jejichž podniková ředitelství sídlila mimo region, závody národních

podniků Hedva, Moravská Třebová a Mosilana, Brno. Věnuji se jim v předposlední kapitole. V poslední kapitole jsem se pokusila přiblížit osudy některých objektů bývalých textilních závodů na Orlickoústecku, zejména v Ústí nad Orlicí, a současné využití části z nich.

Cílem mé práce je zmapovat vývoj textilního průmyslu v regionu, protože neexistuje komplexní literatura pojednávající o tomto tématu, a připomenutí si zašlé slávy textilního průmyslu na Orlickoústecku.

1. Rozbor pramenů a literatury

K tématu, které jsem zpracovávala, existuje poměrně rozsáhlé množství pramenů a literatury. Komplexnější dílo o tématu dosud zpracováno nebylo.

Prameny archivní povahy k historii jednotlivých firem se nacházejí v oblastním archivu v Zámrsku. Tam jsem našla archivní fondy téměř všech právních předchůdců. Bohužel, některé byly psány v německém jazyce, a to z důvodu, že majitelé byli německé národnosti, zejména fond Braunstein a spol., k. s. Červená Voda.¹ Avšak většina písemností byla v jazyce českém. V SOA Zámrsk je uloženo hodně písemností týkajících se přímo národních podniků. Pracovala jsem zde s fondy národního podniku Utex, bavlnářské závody, n. p. Ústí nad Orlicí, dále je zde uložen fond Elitex, státní podnik, Ústí nad Orlicí, který mi posloužil ke studiu národního podniku Kovostav.² V SOA Zámrsk jsou uloženy fondy národního podniku Orban, bavlnářské závody, n. p. Žamberk³ národního podniku Hedva, Moravská Třebová⁴. Bohužel, archivní fondy některých textilních firem a národních podniků se od dubna 2017 začaly stěhovat do nově vznikajícího pracoviště v Hradci Králové, a proto jsou nepřístupné. To mi poměrně zkomplikovalo práci, zejména při práci s archivním fondem národního podniku Hedva, Moravská Třebová. Opětovné zpřístupnění se očekává v lednu roku 2018. Kromě SOA Zámrsk mi byl při práci velmi nápomocen archiv Muzea textilu v České Skalici, pobočky Uměleckoprůmyslového musea v Praze. Zde mi byly k dispozici inventáře archivních fondů několika firem. Například jmenujme inventář archivního fondu Antonín Brožek, přádelna a mechanické tkalcovny, Ústí nad Orlicí, nebo inventář archivního fondu Orban, bavlnářské závody, n. p. Žamberk. V uvedeném archivu se také nachází důležitá archivní pomůcka s názvem *Přehled vývoje národního podniku Perla, bavlnářské závody, nositel řádu práce,*

¹ SOA Zámrsk, archivní fond Braunstein a spol., k. s. Červená Voda.

² SOA Zámrsk, archivní fond Elitex, státní podnik, Ústí nad Orlicí.

³ SOA Zámrsk, fond Orban, bavlnářské závody, n. p. Žamberk.

⁴ SOA Zámrsk, fond Hedva, Moravská Třebová.

Ústí nad Orlicí v letech 1946 – 1985. Je v ní důkladně vylíčena situace po roce 1945, vznik národních podniků a jejich další složitý vývoj.⁵

Dalším místem, kde jsem se mohla seznámit s archiváliemi, bylo Městské muzeum v Ústí nad Orlicí. Je v něm uložena velmi cenná kronika Jindřicha Nygrína pojednávající o historii poboček národního podniku Utex – *Kroniky bavlnářských závodů UTEXU národních podniků, ředitelství v Ústí nad Orlicí, Ústí nad Orlicí*. Jedná se o rukopis sepsaný v roce 1952.⁶ V badatelně a knihovně městského muzea mi velmi pomáhala paní Jitka Melšová, která mi poskytla o historii a vývoji regionu mnoho cenných informací.

Posledním místem, kde jsem se setkala s archiváliemi byl Moravský zemský archiv v Brně, kde je uložen fond státního podniku Mosilana, Brno.

Informace pro svoji práci jsem získala také při návštěvě expozic tří muzeí. Jednalo se o Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě, kde na podzim roku 2016 probíhala Textilní výstava. Byla zaměřena na historii Vysokomýtska, a to i Chocně, která se nachází na Orlickoústecku. Druhým muzeem bylo Muzeum textilu v České Skalici, pobočka Uměleckoprůmyslového musea v Praze, které mělo stálou expozici věnovanou historii bavlnářské výroby ve východních Čechách. V expozici jsem našla oddíl věnovaný národnímu podniku Perla, bavlnářské závody, Ústí nad Orlicí. Posledním z navštívených bylo Městské muzeum v Ústí nad Orlicí, které má od loňského roku stálou expozici s názvem Textilní Oustí. Měla jsem štěstí a podílela jsem se také na instalaci této výstavy. Výstava pojednává o zašlé slávě textilního průmyslu v Ústí nad Orlicí a okolí. Zaměřuje se především na právní předchůdce a historii textilu jako celku, včetně národního podniku Perla, bavlnářské závody, Ústí nad Orlicí.

Základní literaturou pro zeměpisné vymezení okresu Ústí nad Orlicí mi byla kniha Radima Duška s názvem *Ústí nad Orlicí*.⁷ Popisuje historii města Ústí nad Orlicí.

⁵ Uměleckoprůmyslové museum v Praze - Muzeum textilu Česká Skalice, František Musil – Lenka Suchomelová – Jiřina Vašková, *Přehled vývoje národního podniku Perla, bavlnářské závody, nositel řádu práce, Ústí nad Orlicí v letech 1946 – 1985*.

⁶ Městské muzeum Ústí nad Orlicí, Jindřich, NYGRÍN, *Kroniky bavlnářských závodů UTEXU národních podniků, ředitelství v Ústí nad Orlicí, Ústí nad Orlicí 1952*, číslo přírůstkové 1310, D3789.

⁷ Radim DUŠEK, *Ústí nad Orlicí, Ústí nad Orlicí 1996*.

Druhou publikací, která je věnována okresu Ústí nad Orlicí, mi byla publikace s názvem *Průvodce regionem Orlickoústecko: krajina vlnivosti*.⁸ Co se týče geografického zkoumání Kralicka, byla mi k dispozici kniha *Kralicko* od Lukáše Krále.⁹

Důležitým zdrojem poznání byla kniha od nedávno zesnulé ústecké archivářky Věry Sekotové, která nese název *Když v Ústí stavy klapávaly, psaly historii: lnářství a počátky rozvoje bavlnářství*.¹⁰ Tato kniha popisuje vývoj textilnictví pod Orlickými horami od středověku až po vznik manufaktur a továren významných pro celé město a okolí. Mimo jiné obsahuje množství fotografií, které posloužily ke komparaci se současným stavem budov. Byla tedy velmi vhodná pro ucelený přehled textilních firem v Ústí nad Orlicí. Druhou knihou, která mi byla velmi nápomocna při vytváření obrazu o textilním průmyslu v Českých zemích, je kniha *Český průmysl textilní slovem i obrazem*, jejímž editorem je Jaroslav Preiss.¹¹

Velmi zajímavé jsou příspěvky věnované výročí národního podniku Kovostav. První se týkal technologického vývoje s názvem *Rotorové předení. Vybrané aspekty vzniku a vývoje vynálezecké myšlenky*. Jeho autorem je Miloš Wilfert.¹² Druhým je příspěvek profesora Františka Musila, který pojednává o vzniku národního podniku Kovostav. Jeho příspěvek, který se jmenuje *Znárodnění průmyslu a vznik Kovostavu*, byl vydán u příležitosti jubilea firmy Rieter CZ s.r.o.

¹³ Pomohla mi také publikace *25 let národního podniku Mosilana Brno a jeho závodů*.¹⁴ O závodu Mosilany v Žamberku pojednává práce Věry Votočkové *150 let n. p. Mosilana Žamberk*.¹⁵

⁸ *Průvodce regionem Orlickoústecko: krajina vlnivosti*, Plzeň 2001.

⁹ Lukáš KRÁL, *Kralicko*, Ústí nad Orlicí 2000.

¹⁰ Věra SEKOTOVÁ, *Když v Ústí stavy klapávaly, psaly historii: lnářství a počátky rozvoje bavlnářství*, Ústí nad Orlicí 1994.

¹¹ Jaroslav PREISS, *Český průmysl textilní slovem i obrazem*, Praha 1909.

¹² Miloš WILFERT: *Rotorové předení. Vybrané aspekty vzniku a vývoje vynálezecké myšlenky*, in: ZDT 6, Ústí nad Orlicí 1984, s. 41 – 55.

¹³ František MUSIL, *Znárodnění průmyslu a vznik Kovostavu*, in: Vývoj textilního strojírenství v regionu Orlicka, Ústí nad Orlicí 2003, s. 150.

¹⁴ *25 let národního podniku Mosilana Brno a jeho závodů*, Vyškov 1971.

¹⁵ Věra VOTOČKOVÁ, *150 let n. p. Mosilana Žamberk*, Nový Bydžov 1984.

V Městském muzeu Ústí nad Orlicí se nachází kniha *Ústí nad Orlicí: město přírodních krás a dobrého textilu*, ve které se nachází stať Jindřicha Nygrýna věnovaná rodům spojeným s tradicí textilnictví na Orlickoústecku.¹⁶

¹⁶ Jindřich NYGRÍN, *Staré rody Ústecké věrny svému rodovému zaměstnání*, in: *Ústí nad Orlicí město přírodních krás a dobrého textilu*, Ústí nad Orlicí 1946.

2. Z historie textilnictví na Orlickoústecku

Orlickoústecko má pozoruhodnou historii, a to i v hospodářské oblasti. Je velmi zajímavě geograficky situováno. Tvoří severovýchodní výběžek Pardubického kraje. Kromě krátké hranice s Polskou republikou na severovýchodě, kdy tato hranice má přibližně třicet kilometrů, hraničí na východě s Olomouckým krajem. Na severozápadě hraničí s Královéhradeckým krajem.¹⁷

Celý region je značně členitý. Nejvyšším bodem regionu je Kralický Sněžník s výškou 1 424 metrů nad mořem, toto místo je také nejvyšším bodem Pardubického kraje. Masiv tvoří severovýchodní část regionu. Do severozápadní části oblasti zasahuje výběžek Orlické tabule. Východní část regionu tvoří Podorlická pahorkatina, která se táhne od Žamberku, přes Letohrad do Ústí nad Orlicí a následně končí v Chocni, odkud počínají nížiny táhnoucí se směrem k Pardubicím.¹⁸

Mechanizovaná a později strojní výroba, včetně výroby textilní, by se neobešla bez vodní energie. Co se hydrologických poměrů Orlickoústecka týče, převážná část regionu leží v povodí Labe, menší v povodí Moravy. Hlavním tokem Orlickoústecka je řeka Tichá Orlice, která pramení nedaleko Červené Vody. Na Tichou Orlici navazuje Divoká Orlice, která pramení v rašelinách na polském území. U obce Potštejn tvoří Divoká Orlice přirozenou hranici mezi Pardubickým a Královéhradeckým krajem. Na jihu regionu teče říčka Třebovka, která pramení u obce Koclířov a v Ústí nad Orlicí se stává levostranným přítokem Tiché Orlice.¹⁹

Z hlediska dopravní infrastruktury, rovněž velmi důležité pro rozvoj textilnictví, nelze opomenout, že region protíná páteřní trať naší republiky, vedoucí z Prahy na Moravu, která se v České Třebové rozděluje a z České Třebové dělá železniční uzel. Mimo tuto hlavní trať protíná region také trať vedoucí z Ústí nad Orlicí do Letohradu a následně dále až do Polska. Tato železniční trať byla v roce 2008 elektrifikována.²⁰

¹⁷ *Průvodce regionem Orlickoústecko: Krajina vřídlosti*, Plzeň 2001, s. 2.

¹⁸ Vladimír, SOUKUP, *Průvodce po Čechách, Moravě, Slezsku: Podorlicko*, Praha 1995, s. 8.

¹⁹ *Tamtéž*, s. 8.

²⁰ *Tamtéž*, s. 9.

Pokud jde o jednotlivá významná města regionu, největším z nich je město Ústí nad Orlicí, které leží na soutoku řeky Tiché Orlice a Třebovky. Počátky města spadají do druhé poloviny 13. století, kdy se za vlády Přemysla Otakara II. začala rozrůstat stará slovanská osada Oustí a dala základ vzniku dnešního města.²¹ Město je od nepaměti spojeno s textilní výrobou, proto v 19. století dostalo přívlastek „Východočeský Manchester“. Kromě průmyslové slávy je město významné také v oblasti kultury. Za tu mohou muzikantské rody a velké muzikantské osobnosti. Tou nejvýznačnější byl houslový virtuos Jaroslav Kocian a violoncellista Bohuš Heran, jejichž úspěchy připomínají každoročně mezinárodní soutěže. Kromě těchto význačných osobností nutno konstatovat, že ve městě působí Cecilská hudební jednota, která je v současnosti nejstarším pěveckým sborem ve střední Evropě.²² Z význačných památek ve městě můžeme jmenovat Děkanský chrám Nanebevzetí Panny Marie, dále funkcionalistickou budovu Roškotova divadla. Nejstarší budovou ve městě je kamenný dům, který patřil Bratrskému sboru ze 16. století. V neposlední řadě je třeba zmínit secesní vilu textilního průmyslníka Floriana Hernycha, ve které v současné době sídlí městské muzeum.²³

Dalším význačným městem je Česká Třebová, která leží v údolí říčky Třebovky. K prvnímu kolonizačnímu osidlování oblasti došlo po roce 1200, kdy na pravém břehu řeky vznikla slovanská osada. Tu dnes připomíná rotunda svaté Kateřiny, která patří k nejvýznačnějším církevním památkám ve východních Čechách. Následně v roce 1278 dochází k budování města na levém břehu řeky.²⁴ Město bylo od počátku správním střediskem, kterému podléhala řada okolních obcí. V roce 1745 město ničí požár a k opětovnému probuzení města dochází s výstavbou železnice v roce 1845, čímž se Česká Třebová stala železniční křižovatkou. K historicky cenným památkám patří kostel svatého Jakuba Většího, renesanční radnice na Starém náměstí a mariánský sloup. Opomenout nelze ani rozhlednu na kopci Kozlov, která je dominantou města s výhledem až do Jeseníků.²⁵

²¹ Radim, DUŠEK, *Ústí nad Orlicí*, Ústí nad Orlicí 2005, s. 10.

²² *Tamtéž*, s. 66.

²³ *Tamtéž*, s. 34.

²⁴ *Průvodce regionem Orlickoústecko: Krajina vřídlosti*, Plzeň 2001, s. 4.

²⁵ *Tamtéž*, s. 4.

Třetím největším městem regionu je Choceň. Město leží v malebné kotlině při obou březích Tiché Orlice. Choceň se svým okolím byla osídlena již v době bronzové. Důkazem jsou četné archeologické nálezy, které se nachází v oblastech bývalých tvrzí a hradišť. První zmínka o Chocni pochází z roku 1227.²⁶ Městem se stává v roce 1848. Význam města vzrostl také s výstavbou železnice z Prahy na Moravu a dále díky trati spojující Choceň s Litomyšlí a tratí z Chocně do Broumova.²⁷ Mezi největší pamětihodnosti patří barokní kostel svatého Františka Serafinského, dále mariánský sloup na náměstí a novorenesanční radnice, která vévodí choceňskému náměstí. Nedaleko náměstí se nachází klasicistní zámek obklopený parkem, ve kterém nyní sídlí Orlické muzeum.

V regionu Orlickoústecko se také nachází malebné městečko Letohrad, které se až do roku 1950 jmenovalo Kyšperk. První zmínka o Letohradě je z roku 1308, kdy na návrší zvaném Hradisko stával hrad. Hrad byl následně přestavěn na barokní zámek. Za zámkem se rozprostírá romantický krajinářský park s empírovou kašnou a altánem.²⁸ Kromě zámku se ve městě nachází také tvrz Orlice a muzeum řemesel. Z význačných osobností, které mají v Letohradě kořeny, jmenujme například Madeleine Albrightovou, město bylo rodištěm jejího tatínka a dědečka.²⁹

Opomenout nelze ani město Žamberk, které je nazýváno bránou do Orlických hor. Leží v údolí Divoké Orlice. Město vzniklo na místě původní rolnické slovanské osady při obchodní stezce, která vedla z Čech do Kladska. První doložená zmínka pochází z roku 1332. Roku 1575 byl v Žamberku vystavěn zámek, který za třicetileté války vyhořel. Do současné podoby byl vystavěn až na počátku 19. století.³⁰ Kromě zámku se v Žamberku nachází i další pamětihodnosti. Jmenovat můžeme například Masarykovo náměstí, kterému vévodí radnice z počátku 19. století. Nad městem se tyčí Kapelský vrch, kde se nachází rozhledna. S historií města je také spojeno jméno Prokopa Diviše, který je jeho rodákem a v jeho domku se nachází muzeum.³¹

²⁶ *Průvodce regionem Orlickoústecko: Krajina vlídnosti*, Plzeň 2001, s. 30.

²⁷ *Tamtéž*, s. 30.

²⁸ Vladimír, SOUKUP, *Průvodce po Čechách, Moravě, Slezsku: Podorlicko*, Praha 1995, s. 141.

²⁹ *Tamtéž*, s. 143.

³⁰ *Tamtéž*, s. 77.

³¹ *Tamtéž*, s. 79.

Posledním bezesporu významným městem regionu je město Králíky. Nejstarší věrohodný údaj o tehdejší osadě pochází z roku 1367, jedná se o zápis ze zemských desek, kdy jsou Králíky věnovány Čenku z Potštejna. Samotný vznik města je doložen v roce 1568. V průběhu staletí město velmi strádalo. Bylo postiženo několika požáry, morovými epidemiemi a také válkami.³² Od roku 1899 nastal však velký obrat, který zapříčinil rozvoj města a okolí. Impulsem byla výstavba železniční trati v úseku Dolní Lipka až Štítý. Před druhou světovou válkou tvořili většinu obyvatelstva občané německé národnosti. Co se památek ve městě týče, jeho největší dominantou je jistě poutní areál Hora Matky Boží, který tvoří barokní komplex sestávající se z poutního kostela a kláštera. Z dalších památek můžeme jmenovat Velké náměstí, kterému vévodí radnice a v sousedství dům České spořitelny, dále barokní dům číslo popisné 358, který dnes slouží jako hotel. Na náměstí nalezneme také kralickou zvláštnost, kterou je kašna se sochou přadleny z 19. století.³³

2.1 Firmy v Ústí nad Orlicí

Zaměstnáním obyvatel města Ústí nad Orlicí je od nepaměti výroba a obchod, druhé místo zastává zemědělství. Tyto způsoby obživy byly pro obyvatele nedostačující, jelikož půda byla nehostinná a jižní část města byla v záplavové oblasti Tiché Orlice, Knapovského potoka a Třebovky, byla tedy pouze půdou luční. Naopak hospodářskou oblastí byla a je do současnosti strana severní.³⁴ Rozhodujícím odvětvím se stalo soukenictví, tkalcovství, obuvnictví a v neposlední řadě obchod s těmito výrobky.³⁵

První písemná zmínka o městě pochází z roku 1285, kdy řemesla byla svobodná a postupně se sdružovala, až toto sdružování vyústilo v založení cechů. Nejstarší cech v Ústí byl založen v roce 1512, byl to cech snovačů a tkalců, který potvrdil vlastník

³² Lukáš, KRÁL, *Králícko*, Ústí nad Orlicí 2000, s. 3.

³³ *Tamtéž*, s. 6.

³⁴ Jindřich NYGRÍN, *Vznik a vývoj soukenického a tkalcovského průmyslu v Ústí nad Orlicí a okolí od nejstarších dob*, in: Ústí nad Orlicí město přírodních krás a dobrého textilu, Ústí nad Orlicí 1946, s. 20.

³⁵ *Tamtéž*, s. 20.

Ústecka Jindřich z Pernštejna.³⁶ Nejvýznamnější byl cech soukenický, jehož příslušníci obchodovali i za hranicemi, nutno je však uvést, že jeho příslušníci nebyli nejbohatší, ale považovali se za jakousi první třídu a udávali chod města.³⁷ Na druhém místě potom byli tkalci. Tato řemesla se rozrůstala natolik, že v první polovině 18. století bylo v Ústí a jeho přilehlém okolí 40 tkalců na 900 obyvatel.³⁸ Úpadek je registrován od poloviny 19. století, příčinou byla zahraniční, ale i domácí průmyslová strojová výroba, která postupně tradiční dílny ničila.

Ve městě Ústí nad Orlicí nalezneme několik rodů, které se věnují svému řemeslu již od dob předbělohorských a ve své tradiční výrobě pokračují v následujících stoletích, kdy dochází k expanzi a už se nejedná o malou dílnu ve světnici, ale o firmu zaměstnávající několik zaměstnanců.³⁹ Z nejvýznamnějších rodů, které v Ústí zastupovaly textilní výrobu, můžeme jmenovat rodinu Brožkových, jejichž zaměstnáním bylo řemeslo soukenické, později tkalcovské. Nejstarší zmínka pochází roku 1558, kdy prameny hovoří o Václavovi soukeníkovi a v roce 1801 o Antonínovi jako tkalci.⁴⁰

Dalším rodem, který položil tradici textilní výroby v našem městě, je rod Hernychů, dovolím si tvrdit, že tento rod je také nejvýznamnější. První Hernych, který v Ústí působil, byl Jan, vyučený tkadlec, který do města přišel ze Žamberka v roce 1756 a vytváří ústeckou větev této rodiny.⁴¹ Dalším rodem, který je nutno zmínit, jsou Horáčkové, kteří do Ústí přišli z Kyšperka, současného Letohradu v roce 1792. Prvním představitelem byl Antonín, vyučený tkadlec.⁴² Posledním ze jmenovaných rodů je rod Janderů, který se soukenictví a tkalcovství věnoval od nepaměti.

³⁶ Jindřich NYGRÍN, *Vznik a vývoj soukenického a tkalcovského průmyslu v Ústí nad Orlicí a okolí od nejstarších dob*, in: Ústí nad Orlicí město přírodních krás a dobrého textilu, Ústí nad Orlicí 1946, s. 20.

³⁷ *Tamtéž*, s. 21.

³⁸ *Tamtéž*, s. 22.

³⁹ Jindřich, NYGRÍN, *Staré rody Ústecké věrny svému rodovému zaměstnání*, in: Ústí nad Orlicí město přírodních krás a dobrého textilu, Ústí nad Orlicí, 1946, s. 22.

⁴⁰ *Tamtéž*, s. 23.

⁴¹ *Tamtéž*, s. 23.

⁴² *Tamtéž*, s. 23.

Nejstarším představitelem rodu, který je v Ústí znám je Pavel (zmínka z roku 1639) a nejstarší tkadlec, o kterém prameny hovoří je Václav (zmínka z roku 1734).⁴³

Jindřich Jandera, bělidlo a úpravna

První dochované zmínky o vzniku předchůdce firmy pocházejí z první poloviny století šestnáctého, konkrétně z roku 1536, kdy zde byla usedlost soukeníka. Dalším milníkem tohoto podniku je rok 1716, kdy jej zakoupil Václav Brožek, známý jako mistr soukenický z Ústí nad Orlicí.⁴⁴ Avšak Brožek neplnil smluvní podmínky, které byly ujednané se židem Löblem, a tak mu byl majetek zabaven cechem soukeníků.⁴⁵ V následujícím století byla v domě, ve kterém podnik sídlil, zřízena hospoda a řemeslo zde zaniklo. To trvalo až do roku 1889, kdy pozemky zakoupil Jindřich Jandera.⁴⁶ Toho samého roku nechal budovu zbořit a postavil zde novou továrnu. V roce 1892 zde byla dokonce zřízena škola tkalcovská.⁴⁷ Po přesunu školy zde pracoval do roku 1932 hedvábník Roller. Po druhé světové válce se z budovy staly kanceláře závodu Utex, spojené české a moravské bavlnářské závody, národní podnik, Ústí nad Orlicí.⁴⁸

Bedřich Pollak, Ústí nad Orlicí - Hylváty

Zmínky o lokalitě v Hylvátech, kde se nacházela firma Bedřicha Pollaka, pochází již z roku 1562. Zakladatelem prvního podniku zde je Michal Booms z Vídně, který zde založil rukodílnou výrobu hedvábných tkanin, bohužel není známo kdy. Po jeho smrti majetek dědí jeho synové, kteří ve výrobě pokračují.⁴⁹ Majitelem podniku se roku 1900 stává Bedřich Pollak, kterému jej prodává Otto Booms, ten po prodeji

⁴³Jindřich, NYGRÍN, *Staré rody Ústecké věrny svému rodovému zaměstnání*, in: Ústí nad Orlicí město přírodních krás a dobrého textilu, Ústí nad Orlicí, 1946, s. 24.

⁴⁴ SOA Zámorsk, fond Jindřich Jandera, Ústí nad Orlicí, inventární číslo 4, evidenční jednotka 2.

⁴⁵Městské muzeum Ústí nad Orlicí, Jindřich, NYGRÍN, *Kroniky bavlnářských závodů UTEXU národních podniků, ředitelství v Ústí nad Orlicí*, Ústí nad Orlicí, 1952, číslo přírůstkové 1310, D3789, s. 52.

⁴⁶ SOA Zámorsk, fond Jindřich Jandera, Ústí nad Orlicí, inventární číslo 2, evidenční jednotka 2.

⁴⁷ Městské muzeum Ústí nad Orlicí, Jindřich, NYGRÍN, *Kroniky bavlnářských závodů UTEXU národních podniků, ředitelství v Ústí nad Orlicí*, Ústí nad Orlicí, 1952, číslo přírůstkové 1310, D3789, s. 53.

⁴⁸ *Tamtéž*, s. 54.

⁴⁹ *Tamtéž*, s. 64.

odchází z Ústí. Nový vlastník továrnu rozšiřoval, modernizoval. V následujících letech nechal postavit nové haly, strojovnu, obytné domy.⁵⁰ V roce 1932 byl závod vykraden, ukradeno bylo dvě stě sedm tisíc československých korun, které byly ukryty v trezoru. Pachatel se nikdy nenašel.

Špatná doba pro Pollakovi přišla s okupací, Bedřich Pollak byl židovského původu a podnik mu byl odebrán, Bedřich se již nikdy do Ústí nevrátil, zahynul v koncentračním táboře, bohužel se neví, kdy a ani kde. Zajímavé však je, že tento podnik byl baštou němectví v Hylvátech a samotný majitel mluvil pouze německy. V roce 1943 se závodu ujímá firma Arnst a spol., která v části závodu zavede opravu letounů německého letectva. Po válce byl podnik znárodněn a 7. března 1946 včleněn do Spojených českých a moravských bavlnářských závodů, národní podnik se sídlem v Ústí nad Orlicí.⁵¹

Adolf Jandera, ruční a strojní tkalcovna a šlichtovna

Historie místa, na němž se nacházela Janderova firma, se traduje do roku 1710, kdy pozemek zakoupil Pavel Dařílek a postavil zde mlýn, který po dvou letech prodal Františku Kazilovi.⁵² Rodina Kazilova jej vlastnila do roku 1875, kdy byl prodán manželům Radešínským, v této době měl část mlýna pronajatou Josef Stránský, původem z Řetové, který zde pracoval jako tkadlec a mandlíř. V roce 1883 byla usedlost prodána Boomsovým, kteří vlastnili firmu Bedřicha Pollaka. Tito vlastníci mlýn zrušili a zřídili v něm snovárnu a soukárnu. O deset let později zakoupil nemovitost Adolf Jandera, který zde umístil čtyři mechanické stavy.⁵³ Podnik se rozrůstal a majitel dokonce dostal souhlas k úpravě jezu na řece Třebovce, protože stroje byly poháněny silou vody a od roku 1913 vodní turbínou.⁵⁴

⁵⁰ Městské muzeum Ústí nad Orlicí, Jindřich, NYGRÍN, *Kroniky bavlnářských závodů UTEXU národních podniků, ředitelství v Ústí nad Orlicí*, Ústí nad Orlicí, 1952, číslo přírůstkové 1310, D3789, s. 65.

⁵¹ *Tamtéž*, s. 66.

⁵² *Tamtéž*, s. 38.

⁵³ *Tamtéž*, s. 39.

⁵⁴ SOA Zámorsk, fond Adolf Jandera, mechanická tkalcovna, Ústí nad Orlicí, inventární číslo 6, karton 1.

Bohužel v roce 1940 bylo vydáno úřední povolení ke zbourání starého mlýna s původní tkalcovnou, později jej připomíná pouze kamenná deska.⁵⁵ V roce 1933 zemřel společník firmy Jaroslav Jandera, což byla doba, kdy byla firma na svém vrcholu, ačkoliv svět byl zasažen ekonomickou krizí. Padesát procent výroby totiž bylo určeno na zahraniční export. Po celou dobu trvání války závod fungoval normálně a po osvobození Rudou armádou začal vyrábět ještě více. Začátkem roku 1946 byl závod znárodněn a včleněn do národního podniku Spojené české a moravské bavlnářské závody, ředitelství v Ústí nad Orlicí.⁵⁶

Josef Sobotka a spol., tkalcovna, Ústí nad Orlicí - Kerhartice

Podnik v Kerharticích nad Orlicí byl založen bratřenci Josefem a Bedřichem Sobotkovými pod firmou Josef Sobotka s spol. Historie firmy se začala psát 20. července 1887, kdy Sobotkové zakoupili pozemky bývalého mlýna, k tomu byly přikoupeny také pozemky manželů Láskových a Procházkových. V témže roce byla vystavěna malá budova tkalcovny a náhon na vodní turbínu. Nový závod zaměstnával osmnáct dělníků. Následující rok byla vystavěna Josefem Schüllerem z Ústí nad Orlicí nová moderní tkalcovna na parní pohon a toho roku zahájena výroba tkanin. Někteří zaměstnanci firmy přešli do Kerhartic z Loděnic u Berouna, kde Sobotkovi vlastnili další firmu. Sobotkovi rozšiřovali své majetky v Kerharticích odkupem dalších pozemků, například v roce 1894 odkupem usedlosti manželů Marešových, která byla v roce 1917 zbořena.⁵⁷ Vystavěno bylo několik domů pro zaměstnance a zaměstnanci měli také vlastní konsum „Rovnost“. Již v roce 1907 bylo v závodě sedm set padesát mechanických stavů a zaměstnáno pět set třicet osob. V tomto roce bylo započato se stavbou moderní přádelny na pozemcích bývalého mlýna.⁵⁸ Během první světové války byla o bavlnu nouze,

⁵⁵ SOA Zámorsk, fond Adolf Jandera, mechanická tkalcovna, Ústí nad Orlicí, inventární číslo 2, karton 1.

⁵⁶ Městské muzeum Ústí nad Orlicí, Jindřich, NYGRÍN, *Kroniky bavlnářských závodů UTEXU národních podniků, ředitelství v Ústí nad Orlicí*, Ústí nad Orlicí, 1952, číslo přírůstkové 1310, D3789, s. 43.

⁵⁷ Městské muzeum Ústí nad Orlicí, inventář archivního fondu *Seidl a spol., tkalcovna a přádelna Kerhartice nad Orlicí*, s. 1.

⁵⁸ *Tamtéž*, s. 2.

zejména v letech 1917 a 1918, a firma musela tedy změnit výrobu. Bavlnu nahradila kopřivová vlákna. Ve válečných letech vedl firmu syn Bedřicha Sobotky František, ten zaměstnával Němce. Bohužel, v roce 1942 syn František s manželkou spáchali sebevraždu, protože měli být převezeni do koncentračního tábora.⁵⁹ Jelikož Sobotkovi byli židovského původu, byl celý podnik přiznán německé firmě Seidel a spol. se sídlem v Sudkově na severní Moravě. 15. července 1943 byly zahájeny přípravy pro přechod na zbrojní výrobu určenou pro říšskoněmeckou brannou moc. 10. září 1943 byly práce zahájeny, nový provoz spočíval v opravě a montování leteckých motorů pro firmu Klöckner Hamburk.

Na konci dubna 1945 firma Klöckner likvidovala, propouštěla zaměstnance a připravovala se na přesun do Bavorska. Bylo již pozdě, a proto se podařilo vyvézt pouze zlomek zařízení, většina strojů a vybavení se stala kořistí Sovětské armády. Vyhláškou ze dne 7. dubna 1946 byl podnik začleněn do Spojených českých a moravských bavlnářských závodů v Ústí nad Orlicí.⁶⁰

Antonín Brožek, mechanická tkalcovna a přádelna bavlny

Dějiny této firmy se začaly psát v roce 1899, kdy Adolf Weissenstein z Vídně a Wiktor Winternitz, syn obchodníka z Ústí nad Orlicí a továrníka z Letohradu, zakoupili od městského úřadu v Ústí nad Orlicí obecní pozemky, kde ještě téhož roku započali se stavbou mechanické tkalcovny. V novém závodě byla zavedena výroba hedvábných tkanin. Jelikož náklady na výstavbu byly větší, než majitelé předpokládali, dostali se finanční tísně a závod prodali Hermanu Hackelu, díky čemuž se podnik dostal do povědomí jako „Haklovka“.

V roce 1916 závod odkoupil ústecký továrník Antonín Brožek, který výrobu hedvábných tkanin zrušil a místo ní zavedl výrobu bavlněného zboží, závod mimo jiné značně rozšířil. V roce 1939 zaměstnával dokonce sto čtyřicet dva dělníků. Téhož roku byla městským úřadem v Ústí nad Orlicí povolena přístavba dvoupatrové budovy, kde se měla nacházet soukárna, snovárna, sklad a různé

⁵⁹Městské muzeum Ústí nad Orlicí, inventář archivního fondu *Seidl a spol., tkalcovna a přádelna Kerhartice nad Orlicí*, s. 3.

⁶⁰*Tamtéž*, s. 4.

manipulační místnosti. I přes širokou škálu výrobních produktů byli zaměstnanci placeni v této firmě nejméně v okolí. Za německé okupace v roce 1942 byla výroba zcela zastavena. Dělnictvo bylo úřadem práce přeřazeno do závodu pro válečnou výrobu.⁶¹ Po osvobození Československa byla výroba obnovena do roku 1946, kdy došlo ke znárodnění a závod firmy byl včleněn do Spojených Českých a Moravských bavlnářských závodů v Ústí nad Orlicí, který výrobu definitivně likvidoval. Některé stroje byly převzaty jinými závody, jiné byly zničeny a budovy byly využity pro technický sklad národního podniku Perla, v roce 1952 byl v původních prostorách založen nový podnik na výrobu textilních strojů Kovostav.⁶²

Jan Hernych a syn, akciové textilní závody

Zakladatelem společnosti je Jan Hernych, který pocházel ze starobylého ústeckého tkalcovského rodu. Ten dal roku 1879 základ Hernychovým závodům zakoupením nové budovy.⁶³ Jan měl tři syny, Jana, Floriána a Josefa. Jan se osamostatnil a Florian pomáhal otci.⁶⁴ Florian viděl, že stávající způsob výroby je neefektivní a chtěl jej změnit. Kromě toho, že změnil výrobu, se rozhodl také oslovit nové, potencionální odběratele firemních výrobků. Inspiroval se u průmyslníků ze severu Čech, ti již měli mechanické tkalcovny a své výrobky prodávali pomocí vzorkovnic.⁶⁵ Tento cíl se mu částečně splnil v roce 1877, kdy získal zastoupení pro Maďarsko. Firma se z důvodu expanze rozšiřuje.

V roce 1888 umírá zakladatel Jan Hernych. Firma se dále rozšiřuje, avšak ne takovým tempem, jak by si Florián přál, radní mu hatí plány a vydávání stavebních

⁶¹Není známo, do kterého závodu byli zaměstnanci přeřazeni.

⁶²Uměleckoprůmyslové museum v Praze - Muzeum textilu Česká Skalice, inventář archivního fondu *Antonín Brožek, přádelna a mechanické tkalcovny*, s. 1.

⁶³ SOA Zámorsk, fond Jan Hernych a syn, akciové textilní závody, Ústí nad Orlicí, inventární číslo 2, karton 1.

⁶⁴ SOA Zámorsk, fond Jan Hernych a syn, akciové textilní závody, Ústí nad Orlicí, inventární číslo 1, karton 1.

⁶⁵Uměleckoprůmyslové museum v Praze - Muzeum textilu Česká Skalice, inventář archivního fondu *Akciové textilní závody Jan Hernych a syn Ústí nad Orlicí*, s. 1.

povolání je velmi zdlouhavé⁶⁶. Rozhodl se orientovat mimo město. A to do Doudleb nad Orlicí a Vamberka, dále Chrudimi, Jihlavy a v neposlední řadě do Hnátnice, kde nechal přestavět původní mlýny.⁶⁷ Další vývoj závodu zastavila první světová válka, ta si vyžádala také změnu výroby kvůli nedostatku surovin. Vyrábělo se pro Rakousko – uherskou armádu.⁶⁸ V roce 1917 dochází ke změně a firma byla přeměněna na akciovou společnost se základním kapitálem dvanáct milionů.⁶⁹ O šest let později umírá Florian Hernych.

Po jeho smrti byla firma modernizována a reorganizována, a to až do roku 1945.⁷⁰ Avšak, podobně jako dalším firmám v Ústí a okolí, ani Hernychově firmě válka nepřinesla nic dobrého. Výroba byla roku 1943 zastavena a části závodů firmy přeměněny na závod opravy leteckých motorů, stejně jako firma Seidl v Kerharticích. V roce 1946 došlo ke znárodnění firmy a k jejímu začlenění do Spojených českých a moravských bavlnářských závodů, národního podniku se sídlem v Ústí nad Orlicí.⁷¹

Jan Hernych mladší, továrna lněného a bavlnářského zboží, později Texa, tkalcovna pestrobarevného zboží, s.r.o.

Dějiny toho závodu sahají do let 1750 – 1753, kdy koupil Václav Jahoda část obecní louky za panským mlýnem, kde jeho syn Jan Jahoda, povoláním barvíř a mandlíř postavil barevnu s obytnou částí. Roku 1807 koupili podnik manžele Vorlovi z Borohrádku, jejichž syn Josef podnik rozšiřoval a modernizoval. Nechal zde postavit parní stroj s plechovým komínem. Těmito modernizacemi se však zadlužil a 1886 koupil v dražbě závod Josef Zajíček, který následně podnik pronajal Jindřichu Janderovi, protože Zajíček byl vysokého věku.

⁶⁶ SOA Zámorsk, fond Jan Hernych a syn, akciové textilní závody, Ústí nad Orlicí, inventární číslo 34, karton 4.

⁶⁷Uměleckoprůmyslové museum v Praze - Muzeum textilu Česká Skalice, inventář archivního fondu *Akciové textilní závody Jan Hernych a syn Ústí nad Orlicí*, č. 125, s. 2.

⁶⁸ *Tamtéž*, s. 3.

⁶⁹ SOA Zámorsk, fond Jan Hernych a syn, akciové textilní závody, Ústí nad Orlicí, inventární číslo 35, karton 4.

⁷⁰Uměleckoprůmyslové museum v Praze - Muzeum textilu Česká Skalice, inventář archivního fondu *Akciové textilní závody Jan Hernych a syn Ústí nad Orlicí*, s. 4.

⁷¹*Tamtéž*, s. 5.

O dva roky později byl závod prodán Floriánovu a Janu Hernychovým, synům Jana Hernycha, zakladatele Hernychových závodů. Roku 1889 prodal Florián svoji polovinu bratrovi. Změny a budování byly patrné i zde.⁷² Téhož roku bylo na protější parcele při Tiché Orlici přistaveno nové parní bělidlo a sušárna, postaven byl i komín vysoký dvacet pět metrů. Roku 1892 bylo nastaveno na budovu další patro, kde byla umístěna sušárna. Od roku 1902 se dostává do popředí Janův syn Hubert, který vlastní půlku podniku a dále od otce odkupoval podíly ve firmě. Bohužel podnik 28. října 1906 zasáhl požár, z toho důvodu Hernych žádal městský úřad o povolení ke stavbě tkalcovny a šlichtovny podle plánů vypracovaných jeho bratrem stavitelem Josefem Hernychem. Projekt byl schválen a téhož roku se započalo se stavbou.⁷³ Rozšiřovalo se až do roku 1920, kdy Hubert Hernych prodal závod a domy k němu přilehlé společnosti Textilní závody v Hořicích za milion československých korun. Roku 1922 byla tato společnost přetvořena na podnik Texa, bohužel výdělkové poměry ve firmě byly velmi špatné a dělníci byli nuceni si hledat jiné povolání, které v Ústí bohužel nenašli.⁷⁴ V roce 1931 měl podnik dokonce 225 dělníků. V roce 1940 koupila celý areál včetně přilehlých domů Ema Janderová, vdova po Ottu Janderovi. Vše, co zde bylo z 18. století zavedeno, bylo nyní zrušeno.⁷⁵ Velká část zařízení a strojů byla rozprodána, ve velké míře do starého železa. Závod byl tedy ve značně zchátralém stavu a po adaptacích sem byla přenesena výroba plsti z bývalého panského mlýna. Po okupaci v roce 1945 zde vznikl závod Mitop národní podnik.⁷⁶

⁷² SOA Zámorsk, fond Texa, tkalcovna pestrobarevného zboží, Ústí nad Orlicí, inventární číslo 1, karton 1.

⁷³ Uměleckoprůmyslové museum v Praze - Muzeum textilu Česká Skalice, *inventář archivního fondu TEXA – pestrobarevná tkalcovna Ústí nad Orlicí*, s. 1.

⁷⁴ Věra, SEKOTOVÁ, *Když v Ústí stavy klapávaly, psaly historii. Lnářství a počátky rozvoje bavlnářství*, Ústí nad Orlicí 1994, s. 46.

⁷⁵ SOA Zámorsk, fond Texa, tkalcovna pestrobarevného zboží, Ústí nad Orlicí, inventární číslo 7, karton 1.

⁷⁶ Uměleckoprůmyslové museum v Praze - Muzeum textilu Česká Skalice, *inventář archivního fondu TEXA – pestrobarevná tkalcovna Ústí nad Orlicí*, s. 2.

Rudolf Freund, Ústí nad Orlicí

V roce 1835 Florian Toifl vystavěl dům číslo popisné 380, pozdější sídlo firmy Rudolfa Freunda. Po Toiflově smrti dům kupuje Kašpar Böhm, který zde zakládá školu, ta byla přenesena v roce 1868 do rychty v Hylvátech, až do roku 1910 dům střídá majitele a také využití, v tomto roce jej zakupuje Rudolf Freund.⁷⁷ V roce 1921 byla firmě povolena výroba a zpracování bavlny. O rok později byla povolena přestavba závodu. Objekt byl modernizován. Přistavěno bylo také jedno patro. Bohužel, manželé Freudovi byly židé, proto byli na počátku čtyřicátých let zbaveni majetku, jak podniku v domě čísla popisného 380, tak i domu čísla popisného 81. Okupanti prodali podnik Adolfu Baarovi, který ve výrobě pokračoval.⁷⁸ Po válce odchází s penězi za hranice. Rodina Freudova válku nepřežila, není známo, kde zahynuli. Jedinou pozůstalou byla dcera Hana, která válku přežila v Praze a do Ústí se na krátký čas vrátila. Zde se provdala a odcestovala do Ameriky.⁷⁹ Firma se po roce 1945 stala součástí Spojených českých a moravských bavlnářských závodů, národního podniku, Ústí nad Orlicí.

František Kumpošt, barevna, mandlovna a úpravna číslo popisné 440

Za zakladatele firmy je považován Leopold Kumpošt, který zakoupil pro firmu pozemky. Jeho vnuk Emanuel firmu rozšířil a zmodernizoval. Emanuelovým nástupcem byl František Kumpošt, který přikoupil pozemky a firmu dále rozšiřoval.⁸⁰ Po válce se firma se stala součástí Spojených českých a moravských bavlnářských závodů, národního podniku, Ústí nad Orlicí.

Barevna, úpravna a tkalcovna, později Orlana, vlnářské závody

Závod vznikl v ulici Lázeňská. Postupně byl rozšiřován. Po dobu své existence změnil několikrát majitele. V letech 1924 – 1942 byla výroba zastavena. V roce

⁷⁷ Jindřich, NYGRÍN, *Staré rody Ústecké věrny svému rodovému zaměstnání*, in: Ústí nad Orlicí město přírodních krás a dobrého textilu, Ústí nad Orlicí, 1946, číslo přírůstkové 1310, D3789, s. 79.

⁷⁸ *Tamtéž*, s. 75.

⁷⁹ *Tamtéž*, s. 76.

⁸⁰ *Tamtéž*, s. 77.

1940 areál koupil Ludvík Čibera z Náchoda a zavedl v něm výrobu mužských oděvů. V roce 1948 byl závod začleněn do podniku Orlana se sídlem v Žamberku⁸¹ Výše uvádím ústeckoorlické firmy, které se věnovaly před druhou světovou válkou tovární výrobě textilu. Níže uvádím firmy, které se zabývaly dílenskou malovýrobou. Patří k nim Rudolf Kolisch, hedvábník, který v roce 1906 odešel z Ústí do Slezských Oder, tam vlastnil továrny. Dalšími jsou rukodílná výrobní hedvábných tkanin firmy Adolf Helly, ruční výroba pláten v bývalé ulici na Karlově.⁸² O těchto provozovnách nemáme dost informací, nicméně pro kompletnost a představu je nutné aspoň je zmínit. Dále byly provozovny na Královehradecké ulici, jedna ruční tkalcovna a barevna, později tkalcovna. Tkalcovna se nacházela také v Lázeňské hospodě, atd.⁸³

Kromě výroby textilu v Ústí fungovalo také mnoho pazderen, kde se třel len a připravoval se k předení, celkem byly ve městě čtyři. Konkrétní dobu vzniku neznáme, avšak zpráva o nejstarší je z roku 1686.⁸⁴ Nutno také zmínit hedvábnictví v Ústí nad Orlicí, zakladatelem rukodílné výroby hedvábí byl Michal Booms z Vídně v roce 1860 a roku 1890 přešel na parní pohon. Toto řemeslo bylo zhruba o polovinu lépe finančně odměňováno, než tkaní plátna. Hedvábníci měli také upravenou pracovní dobu. Pracovali mimo pondělí denně od sedmé hodiny ranní do devíti večer, platilo jako u jiných profesí, že čím více se vyrobí, tím větší bude peněžní odměna. V první polovině dvacátého století byla ve městě jedna hedvábnická dílna.⁸⁵

⁸¹Jindřich, NYGRÍN, *Staré rody Ústecké věrny svému rodovému zaměstnání*, in: Ústí nad Orlicí město přírodních krás a dobrého textilu, Ústí nad Orlicí, 1946, číslo přírůstkové 1310, D3789, s. 86.

⁸²*Tamtéž*, s. 81.

⁸³Městské muzeum Ústí nad Orlicí, Jindřich, NYGRÍN, *Kroniky bavlnářských závodů Utexu národních podniků, ředitelství v Ústí nad Orlicí*, Ústí nad Orlicí, 1946, číslo přírůstkové 1310, D3789, s. 82.

⁸⁴*Tamtéž*, 94.

⁸⁵*Tamtéž*, s. 97.

2.2 Firmy v okolí Ústí nad Orlicí

Tak jako v Ústí nad Orlicí, tak i v jeho okolí vzniká mnoho podniků zabývajících se textilní výrobou. Příčiny byly stejné – nehostinná půda pro zemědělství. Nutno tedy uvést, že dnes již ani nevíme, že tyto podniky existovaly, památkou zůstávají pouze budovy, které mají již jiné využití. Bylo tomu stejně v Letohradě, Žamberku, Červené Vodě a dalších městech a obcích. Následující firmy, které uvádím, jsou dle mě stěžejní pro vývoj textilní výroby na Ústeckoorlicku.

Jindřich Vincenc, tkalcovna, Bezprávi, Orlické Podhůří

Před vznikem firmy byl na jejím místě mlýn, který zde stál od sklonku 15. století, v roce 1855 nechal Jan Kopecký vystavět u mlýna soukenickou valchu, kterou pronajímal a před rokem 1900 byla zbořena.⁸⁶ V roce 1900 mlýn kupuje Otokar Preininger, ten vystavěl budovu novou, zbývající zrekonstruoval a přidal vodní turbínu. Mlýn však střídal majitele velmi často, například v roce 1920 jej kupuje firma Xilos, podnik pro dřevoprůmysl v Praze, která však byla v roce 1925 zlikvidována, toho samého roku kupuje firmu v Bezprávi firma Orlicia, textilní společnost.⁸⁷ Vlastnila firmu deset let.

V roce 1942 firmu v Bezprávi koupil poslední majitel, Jindřich Vincenc z Libchav. V továrně vyráběl záclony. Po skončení druhé světové války byla v roce 1945 uvalena na závod národní správa.⁸⁸ Následně byl odevzdán do správy podniku Utex, spojené české a moravské bavlnářské závody, národní podnik, Ústí nad Orlicí. Ve výrobě bylo pokračováno, a to pod označením závod 09. Výroba zde byla zastavena posledního prosince 1951.

Eduard Effenberger, mechanická tkalcovna, Červená Voda

Firma vznikla v roce 1842, kdy jej založil otec bratrů Effenbergerů, Eduarda a Huberta. V roce 1860 jej synové převzali, syn Eduard se věnoval obchodu a Hubert

⁸⁶Městské muzeum Ústí nad Orlicí, Jindřich, NYGRÍN, *Kroniky bavlnářských závodů Utexu národních podniků, ředitelství v Ústí nad Orlicí*, Ústí nad Orlicí, 1946, číslo přírůstkové 1310, D3789ž, s. 71.

⁸⁷*Tamtéž*, s. 72.

⁸⁸*Tamtéž*, s. 73.

výrobě, která díky jeho zásluze byla značně rozšířena.⁸⁹ Rok 1880 a přechod na mechanickou výrobu dal vzniknout firmě Eduard Effenberger mechanická tkalcovna Červená Voda. Největší změnou pro výrobu firmy byl rok 1912. V tomto roce byla vystavěna nová tkalcovna, do které bylo umístěno sto dvacet stavů. Postavena byla také šlichtovna, kotelna a strojovna, kde byl umístěn generátor, který stačil na výrobu energie pro výrobu, dílny a kanceláře.⁹⁰ Roku 1924 si nechali majitelé vystavět vilu. K firmě patřily také dva domy určené pro ubytování zaměstnanců.

V předválečné době podnik zaměstnával 98 zaměstnanců, z toho 9 úředníků a techniků. Vyráběly se pestře tkané látky a šátky, podšívkové látky, kapsové molino a jiné. Hlavní oblastí exportu firmy byly jihoevropské státy, a to hlavně Jugoslávie. Během druhé světové války byla výroba zachována zhruba ve stejné výši. V roce 1945 zde pracovalo 70 dělníků. V roce 1947 byla firma s platností k 1. lednu 1947 začleněna do Spojených českých a moravských bavlnářských závodů, národní podnik v Ústí nad Orlicí. V roce 1949 byl vytvořen národní podnik Orban a závod věleněn do něj a následně určen k likvidaci.⁹¹ K té došlo v roce 1950.⁹²

Braunstein a spol., komanditní společnost Červená Voda

Tento závod byl založen v roce 1885 firmou Schmied a syn jako tkalcovna bavlněného zboží.⁹³ V roce 1925 byla zakoupena bratry Perutzovými. V této době měla firma také pobočky v Praze, Varnsdorfu, Těchoníně a ve městě Pápa v Maďarsku. Firma vyráběla dámské šatovky, zčásti vyráběla košiloviny, podšívky a lůžkoviny. Firma disponovala také obytnými domy pro zaměstnance a úředníky a mistry. V rámci arizace byly závody firmy bratrů Perutzových na území ČSR

⁸⁹ SOA Zámorsk, fond Eduard Effenberger, mechanická tkalcovna, Červená Voda, inventární číslo 1, karton 1.

⁹⁰ SOA Zámorsk, fond Eduard Effenberger, mechanická tkalcovna, Červená Voda, inventární číslo 3, karton 1.

⁹¹ SOA Zámorsk, fond Orban, bavlnářské závody, n. p. Žamberk, inventární číslo 68, evidenční jednotka 59.

⁹² Uměleckoprůmyslové museum v Praze - Muzeum textilu Česká Skalice, inventář archivního fondu, *Eduard Effenberger, mechanická tkalcovna, Červená voda*, s. 1.

⁹³ SOA Zámorsk, fond Braunstein a spol., k. s. Červená Voda, inventární číslo 1, karton 1.

(Praha, Červená Voda a Těchonín) převedeny v roce 1939 na firmu Braunstein, komanditní společnost.⁹⁴

Ve válečných letech byla výroba udržována zhruba ve stejné výši jako před válkou, i když byla zavedena výroba několika tkanin určených pro německou armádu.⁹⁵ V roce 1941 byla postavena vila pro ředitele závodu. Tato společnost fungovala do roku 1945, kdy po květnových událostech byla zavedena do závodu národní správa. Prvním národním správcem se stal Josef Suchomel, dosavadní ředitel závodu v Praze. V roce 1946 byl novým národním správcem jmenován Bohuslav Jandera, kterému byly závody v Červené Vodě a v Těchoníně přiděleny do národní správy jako náhrada za znárodněný podnik v Ústí nad Orlicí. Výměrem z 28. února 1948 byl Jandera odvolán a odešel do zahraničí, prozatímním správcem se stala firma Spojené české a moravské závody, národní podnik v Ústí nad Orlicí. V roce 1949 byl podnik začleněn do národního podniku Orban, Žamberk.⁹⁶

Jindřich Žid a spol., textilní dřevařské závody, Žamberk

Firma byla založena v letech 1907 – 1908, zakladatelem byl Jindřich Žid, který zde našel příznivé podmínky pro podnikání – levná pracovní síla, blízkost nádraží a pozemky poskytlo město zdarma. Vznikla zde tkalcovna se sto dvaceti šesti stavy.⁹⁷ Až do první světové války pracuje závod naplno, ačkoliv byl zastaven dovoz bavlny. Továrník v roce 1914 proměnil závod na dřevařskou firmu. Stavy, které v závodě ponechal, vyráběly obvazový materiál pro válečné potřeby. Dřevařská produkce rozkvétala, došlo ke zvětšení firmy a areálu. V roce 1919 se stává vlastníkem společnosti Josef Nettel a ihned po válce mění s Itálií dřevo za bavlnu. Dřevařská výroba ustoupila a zůstala pouze pila.⁹⁸

V roce 1924 se podnik rozrůstá natolik, že byla zakoupena další budova, tentokrát v Rychnově nad Kněžnou. Téhož roku podnik hledá také nová odbytíště, jelikož

⁹⁴ SOA Zámorsk, fond Braunstein a spol., k. s. Červená Voda, inventární číslo 2, karton 2.

⁹⁵ Uměleckoprůmyslové museum v Praze - Muzeum textilu Česká Skalice, inventář archivního fondu *Braunstein a spol., komanditní společnost Červená Voda*, s. 1.

⁹⁶ *Tamtéž*, s. 2.

⁹⁷ Uměleckoprůmyslové museum v Praze - Muzeum textilu Česká Skalice, inventář archivního fondu *Jindřich Žid a spol., textilní dřevařské závody Žamberk*, s. 1.

⁹⁸ *Tamtéž*, s. 1.

domácí trh je přesycen.⁹⁹ Po vyjednávání se zahraničím je celá výroba prodávána do zahraničí, byly zřízeny sklady na Kubě, v Paříži. Do druhé světové války se podnik dále rozšiřuje. Velký zlom přišel v roce 1939, kdy vedení převzali Němci. Němci však výrobě nerozuměli a závod měl problémy, v jeho prostorách byl zřízen i sklad Luftwaffe. Před osvobozením byly stroje odvezeny do Bavorska. Původní majitelé se po válce již nevrátili, zemřeli v koncentračním táboře a jedinými přeživšími byly dvě dcery. V roce 1945 byl dán závod do národní správy. V roce 1947 včleněn do národního podniku Utex, Ústí nad Orlicí a v roce 1948 včleněn do závodu Lina Jaroměř, odkud byl v roce 1949 převeden do národního podniku Orban a stal se základním závodem podniku.¹⁰⁰

Gustav Fischl a Bedřich Engel, mechanická tkalcovna, Letohrad

Podnik vznikl v roce 1900, kdy se Gustav Fischl z Kyšperka, nynějšího Letohradu a Bedřich Engel, továrník z Vídně, dohodli na založení továrny pro výrobu textilního zboží. Po složení kapitálu započalo budování společnosti.¹⁰¹ Zakoupili pozemky, postavili budovy a vybavili je stroji a zařízeními. Výhoda tohoto podniku spočívala v tom, že okolí se vyznačovalo levnou pracovní silou. Následující rok byla započata výroba, která se orientovala na výrobu flanelů, šatovek, kanafasu a později i damašku. Vlivem vhodných ekonomických podmínek se závod mohl dále rozrůstat. V roce 1930 umírá Gustav Fischl a jeho místo zaujímá syn.¹⁰²

Do války se podniku dařilo velmi dobře, avšak v roce 1940 byl podle nařízení říšského protektora v Čechách a na Moravě o židovském majetku jmenován zplnomocněným správcem Adalbert Franz z Jablonce nad Nisou. Po přistoupení bratrů Adalberta Franze do firmy se podnik stává německým majetkem a dochází ke změně názvu, který byl „Bratři Ettlové, mechanická tkalcovna Svitavy, pobočný

⁹⁹Uměleckoprůmyslové museum v Praze - Muzeum textilu Česká Skalice, inventář archivního fondu *Jindřich Žid a spol., textilní dřevařské závody Žamberk* ž, s. 2.

¹⁰⁰ SOA Zámorsk, fond Orban, bavlnářské závody, n. p. Žamberk, inventární číslo 67, evidenční jednotka 59.

¹⁰¹ SOA Zámorsk, fond Gustav Fischl a Bedřich Engel, mechanická tkalcovna, Letohrad, inventární číslo 4, karton 1.

¹⁰²Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze - Muzeum textilu Česká Skalice, inventář archivního fondu *Gustav Fischl a Bedřich Engel, mechanická tkalcovna Letohrad*, s. 1.

závod Kyšperk. Noví majitelé se věnovali závodu ve Svitavách, což se odrazilo na problémech kyšperské pobočky, která se octila ve ztrátě devíti milionů korun československých. Po konci války v roce 1945 byla do podniku zavedena národní správa, která trvala do konce téhož roku, kdy se vrátili původní majitelé, a proto okresní národní výbor v Žamberku zrušil výměr o zavedení národní správy.¹⁰³ Fischlovi podnik spravovali do června 1948, kdy byl znárodněn a včleněn do Utexu bavlnářských závodů, národní podnik Ústí nad Orlicí. Dne 1. ledna 1949 byl předán podniku Orban.¹⁰⁴

M. Robistchek a spol., přádelna bavlny a mechanická tkalcovna, Choceň

Závod v Chocni byl založen v roce 1857. Jeho zakladateli byli Maxmilián Matzel a Gustav Wehle, oba z Vídně, D. Müller ze Svitav, Marek Schürmann a Šalomon Fischer. Tato společnost podnikatelů zakoupila starou papírnu, mlýn, pozemky a téhož roku započala se stavbou.¹⁰⁵ Brzy po zahájení provozu byl vyčerpán kapitál a práce musely být zastaveny, obchodní soud ve Vídni ohlásil úpadek společnosti a rok na to byla prodána ve veřejné dražbě, kde byla zakoupena továrníkem Liebigem z Vídně a rytířem Baltazarem ze Száblu, který je uznán okresním úřadem ve Vysokém Mýtě jako její vlastník.¹⁰⁶ Brzy byl závod rozšířen, zřízen byl park a papírna, která byla následně přestavěna na vilu majitele.

Co se týče personálního vývoje, firmě se dařilo velmi dobře, zaměstnávala několik stovek dělníků, převážně z Chocně a okolních obcí, avšak zlom nastal v roce 1899, kdy vypukla mzdová stávka, které se zúčastnilo na pět set dělníků, kteří se dožadovali lepších platových podmínek. 31. 3. 1901 se přestalo v přádelně pracovat. V tom samém roce firmu kupuje Jan Faltis. Tři roky poté kupuje přádelnu veřejná společnost Emanuel Robitschek. Robitschek byl žid. Hovořil dobře česky.

¹⁰³ SOA Zámorsk, fond Gustav Fischl a Bedřich Engel, mechanická tkalcovna, Letohrad, inventární číslo 9, karton 1.

¹⁰⁴ Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze - Muzeum textilu Česká Skalice, inventář archivního fondu *Gustav Fischl a Bedřich Engel, mechanická tkalcovna Letohrad*, s. 1.

¹⁰⁵ SOA Zámorsk, fond M. Robitschek a spol., tkalcovna a přádelna, Choceň, inventární číslo 4, karton 1.

¹⁰⁶SOA Zámorsk, fond M. Robitschek a spol., tkalcovna a přádelna, Choceň, inventární číslo 3, karton 1.

Zaměstnával německé úředníky a korespondence byla vedena v němčině. Závod spravoval do roku 1939. V roce 1942 byla firma prodána firmě Jan Jindřich Bergmann ve Čtyřiceti Lánech.¹⁰⁷ Po konci druhé světové války je devatenáctého května zrušeno vlastnictví Bergmanna a závod se vrací firmě Robitschek. Osmého května 1948 byl závod znárodněn a začleněn do Utexu, spojených českých a moravských bavlnářských závodů, národního podniku, Ústí nad Orlicí.¹⁰⁸

Rudolf Pohl, Dolní Dobrouč

Minulost textilu v Dolní Dobrouči se píše od roku 1880, kdy se zde započala ruční výroba hedvábných tkanin. Ze začátku se pracovalo po chalupách a hotové výrobky se dodávaly do Ústí nad Orlicí. Tohoto roku se také do obce vrátil z Vídně Josef Pecháček, který obdržel od jisté vídeňské firmy práci na několik stavů, později pro Pecháčka pracovala kolem sto padesáti osob. Ten bohužel spáchal sebevraždu.¹⁰⁹ V roce 1890 si v obci založil textilní firmu také Rudolf Pohl, který spolupracoval s podnikatelem Beranem. Samostatnou firmu zaměřenou na textilní tovární výrobu zde založil i Hermann Hackl. Hacklovu firmu zakoupil v roce 1916 Rudolf Pohl. Jak firma fungovala a prosperovala během války, nevíme. Známo je, že 30. června 1945 na ni byla uvalena národní správa a 16. května 1949 byla začleněna do Utexu, spojených českých a moravských bavlnářských závodů, národního podniku, Ústí nad Orlicí.¹¹⁰

¹⁰⁷ SOA Zámorsk, fond M. Robitschek a spol., tkalcovna a přádelna, Choceň, inventární číslo 11, karton 2.

¹⁰⁸ Uměleckoprůmyslové museum v Praze - Muzeum Česká Skalice, inventář archivního fondu *M. Robitschek a spol., přádelna bavlny a mechanická tkalcovna Choceň*, s. 1.

¹⁰⁹ Městské muzeum Ústí nad Orlicí, Jindřich, NYGRÍN, *Kroniky bavlnářských závodů Utexu národních podniků, ředitelství v Ústí nad Orlicí*, Ústí nad Orlicí, 1946, číslo přírůstkové 1310, D3789, s. 68.

¹¹⁰ *Tamtéž*, s. 68.

3. Textilní průmysl na Orlickoústecku po roce 1945

Situace československého textilního průmyslu byla v roce 1945 ovlivněna dekretem prezidenta Edvarda Beneše číslo 100 ze skupiny konfiskačních dekretů, který nabyl účinnosti 27. října 1945. Textilního průmyslu se týkaly odstavce 20 až 25. Do odstavce 20 patřily přádelny bavlny, mykané příze, česané příze, které ji však dále nezpracovávají, juty, upraveného lnu, umělých vláken, a to s více než čtyřmi sty zaměstnanci podle průměru stavů k prvnímu lednu let 1938 až 1940. Odstavec 21 se týkal tkalcoven bavlny s více než pěti sty zaměstnanci podle průměru stavů zaměstnanců k prvnímu lednu 1938 až 1940. Odstavec 22 patřil tkalcovněm vlny, hedvábí, umělých vláken, podnikům pro výrobu koberců a pokrývek, trhárnám, dále podnikům na výrobu krajek a prýmků, podnikům průmyslu stávkářského a pletařského, a to s více než čtyřmi sty zaměstnanci podle průměru stavů k prvnímu lednu 1938 až 1940. Následující odstavec 23 zahrnoval přádelny na zpracování textilního odpadu, podniky pro výrobu šicích nití a přízí, dále nezpracovaných tkanin, materiálů pro výrobu vaty a obvazových materiálů, tkalcovny lnu či konopí, které měly čtyři sta zaměstnanců v průměru mezi 1. lednem 1938 až 1940. 24. odstavec byl věnován firmám na zušlechťování textilních výrobků a textilním tiskárnám s více než dvěma sty zaměstnanci ve stejném období.¹¹¹

Po vydání tohoto dekretu bylo jasné, že jen v samotném Ústí nad Orlicí budou znárodněny alespoň čtyři textilní firmy, mezi nimi Jan Hernych a syn, akciové textilní závody.¹¹² Za takto znárodněný majetek byla ustanovena náhrada a zároveň bylo vymezeno, kterým osobám se náhrada nevydává. Týkalo se to především Němců a Maďarů s výjimkou těch, kteří prokázali, že zůstali věrni Československé republice. Dalšími osobami vyloučenými z procesu náhrad byly osoby, které vyvíjely činnost proti státní svrchovanosti, samostatnosti, nebo které nadržovaly maďarizaci či germanizaci na území Československa. Tyto osoby naplňovaly

¹¹¹ Dekret presidenta republiky č. 100/1945 Sb., Sbirka zákonů a nařízení republiky Československé, ročník 1945.

¹¹² Městské muzeum Ústí nad Orlicí, *Něco málo z historie národního podniku Perla v Ústí nad Orlicí po znárodnění*, inventární číslo 1011/75, s. 1.

skutkové podstaty činů trestných, a to podle dekretu číslo 16/1945 Sb. O potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech. Pokud byly osoby odsouzeny, ztratily možnost domáhat se náhrady za zestátněný majetek.¹¹³ Náhrada za zestátněný majetek měla být vypočtena jako obecná cena majetku a určovala se na základě úředních cen ke dni vyhlášení platnosti dekretu. Taková náhrada byla následně vyplacena v cenných papírech vydaných Fondem znárodněného hospodářství, na který dekret nahlížel jako na samostatnou právnickou jednotku.¹¹⁴

Samotné znárodnování se neobešlo bez odporu vlastníků firem. K těm největším na území Orlickoústecka i v celostátním měřítku patří bezesporu úsilí o zachování majetku firmy Adolfa Jandery. Tato kauza je o to více specifická, že nad firmou Adolfa Jandery, na rozdíl od většiny ostatních, nebyla zavedena národní správa, takže činnost majitele nebyla zatím nijak omezena. Avšak již 24. září 1945 závodní rada projednávala kolaboraci Bohuslava Jandery a žádala vysvětlení, proč zval na hony Němce a proč propustil dva zaměstnance, kteří byli příslušníci KSČ.¹¹⁵

S vyhlášením platnosti dekretu 100/1945 Sb. došlo na ústeckém náměstí k manifestaci a provolávání souhlasu se znárodnovacími dekrety. Jandera při snaze zabránit znárodnování spoléhal na styky, které měl na vysokých postech, zejména na ministra průmyslu Bohumila Laušmana. Jandera se také nebránil falšování dokumentů, které řešily počty zaměstnanců k danému období, případně počet stavů a dalšího technického vybavení. Tento boj však Bohuslav Jandera prohrál a znárodnění bylo vyhlášeno na 23. květen 1946.¹¹⁶ Jako náhrada mělo být Janderovi uděleno národní správcovství ve firmě Braunstein a spol., komanditní společnost, Červená Voda. Zde byl Jandera národním správcem až do 28. února 1948.¹¹⁷

¹¹³ Dekret presidenta republiky č. 16/1945 Sb., Sbíрка zákonů a nařízení republiky Československé, ročník 1945.

¹¹⁴ *Tamtéž.*

¹¹⁵ Městské muzeum Ústí nad Orlicí, Jindřich, NYGRÍN, *Kroniky bavlnářských závodů UTEXU národních podniků, ředitelství v Ústí nad Orlicí*, Ústí nad Orlicí, 1952, číslo přírůstkové 1310, D3789, s. 43.

¹¹⁶ *Tamtéž.*

¹¹⁷ ¹¹⁷ Uměleckoprůmyslové museum v Praze - Muzeum textilu Česká Skalice, inventář archivního fondu *Braunstein a spol., komanditní společnost Červená Voda*, s. 2.

Zřizovací listinou ministerstva průmyslu ze dne 7. března 1946 byl zpětně k 1. lednu 1946 vytvořen podnik Spojené české a moravské bavlnářské závody, národní podnik Ústí nad Orlicí. Základ podniku tvořily bývalé Hernychovy závody a generálním ředitelem byl jmenován Emil Hernych.¹¹⁸ První vlna znárodnění se týkala celkem deseti podniků na území Orlickoústecka.¹¹⁹ V roce 1948 došlo k požadavku znárodnění dalších podniků. Tento požadavek patřil k základním programovým cílům KSČ a byl plně podporován většinou příslušníků dělnické třídy. Naopak proti byli majitelé firem, kteří se snažili zamezit znárodnění všemi možnými dostupnými prostředky.

K otázce dalšího znárodnění se mělo vyjádřit dělnictvo, respektive představitelé závodních rad, a to na sjezdu, který byl svolán na 22. února 1948.¹²⁰ Na tomto sjezdu, který patřil k významným událostem již tak vyostřených únorových dnů roku 1948, byli také zástupci Spojených českých a moravských bavlnářských závodů, národního podniku Ústí nad Orlicí. Téměř jednomyslně bylo schváleno znárodnění firem, které zaměstnávaly více než 50 zaměstnanců a bylo žádáno o co nejrychlejší uskutečnění znárodnovacího procesu. Po změně ministrů ve vládě 25. února 1948 již nic nebránilo vyslyšení požadavků dělnictva.¹²¹ Nutno podotknout, že kromě znárodnění firem v roce 1948 také vznikl národní podnik Mona, továrny na módní textil, národní podnik Ústí nad Orlicí, který byl zřízen vyhláškou ministerstva průmyslu v červnu 1948, s platností od 1. ledna téhož roku.¹²²

¹¹⁸ Městské muzeum Ústí nad Orlicí, *Něco málo z historie národního podniku Perla v Ústí nad Orlicí po znárodnění*, inventární číslo 1011/75, s. 1.

¹¹⁹ Uměleckoprůmyslové museum v Praze - Muzeum textilu Česká Skalice, František Musil – Lenka Suchomelová – Jiřina Vašková, *Přehled vývoje národního podniku Perla, bavlnářské závody, nositel řádu práce, Ústí nad Orlicí v letech 1946 – 1985*, s. 13.

¹²⁰ *Tamtéž*, s. 21.

¹²¹ *Tamtéž*, s. 21

¹²² Uměleckoprůmyslové museum v Praze - Muzeum textilu Česká Skalice, inventář archivního fondu, *Mona, továrny na módní textil*, s. 3.

3.1 Spojené české a moravské bavlnářské závody, národní podnik, Ústí nad Orlicí (od roku 1948 Utex, spojené české a moravské bavlnářské závody, národní podnik, Ústí nad Orlicí)

Jak bylo zmíněno výše, uvedený národní podnik vznikl zřizovací listinou ministerstva průmyslu ze dne 7. března 1946, s platností zpětně k 1. lednu 1946. Předmětem podnikání bylo předení bavlny a bavlněných odpadů, tkaní, bělení, barvení a upravování, odbyt a nabývání surovin a zboží tohoto druhu včetně výkonu živnostenských a jiných oprávnění, které vyplývají ze zřízení nového národního podniku.¹²³ V čele národního podniku bylo představenstvo s devíti členy a se stejným počtem náhradníků. Základ podniku tvořilo deset bývalých firem. K těm nejvýznačnějším patří bývalé firmy Jan Hernych a syn, akciové textilní závody, Ústí nad Orlicí, Seidl a spol., tkalcovna a přádelna, Kerhartice nad Orlicí, Arnst a spol., Ústí nad Orlicí a firma Adolf Jandera, mechanická tkalcovna, Ústí nad Orlicí.¹²⁴ Na základě dekretu prezidenta republiky číslo 100/1945 Sb. byl do podniku včleněn konfiskát Eduard Effenberger, mechanická tkalcovna, Červená Voda, a to s platností od 1. ledna 1947.¹²⁵

Konfiskáty, u kterých docházelo k různým majetkovým sporům, týkajících se například arizovaného židovského majetku, a nebo u firem, jejichž majitelé byli Němci, ale nebyli německými občany, nebyly do Spojených českých a moravských bavlnářských závodů, národního podniku, Ústí nad Orlicí ani do jiných národních podniků začleňovány formou připojení konfiskátu k národnímu podniku, ale byly znárodněny jako jiné firmy a potom teprve jako znárodněné firmy začleňeny do národního podniku. Na tyto konfiskáty byly ihned po únoru 1948 zaváděny národní správy. Jako příklad lze uvést firmu Dressler – Appelt v Žamberku, která byla původně firmou židovskou.¹²⁶

¹²³ Městské muzeum Ústí nad Orlicí, *Organizační vývoj národního podniku Perla, bavlnářské závody, nositel Řádu Práce, Ústí nad Orlicí na léta 1945 – 1971*, inventární číslo 206/75, s. 1.

¹²⁴ *Tamtéž*, s. 3.

¹²⁵ Uměleckoprůmyslové museum v Praze - Muzeum textilu Česká Skalice, inventář archivního fondu, *Eduard Effenberger, mechanická tkalcovna, Červená voda*, s. 1.

¹²⁶ Uměleckoprůmyslové museum v Praze - Muzeum textilu Česká Skalice, František Musil – Lenka Suchomelová – Jiřina Vašková, *Přehled vývoje národního podniku Perla, bavlnářské závody, nositel řádu práce, Ústí nad Orlicí v letech 1946 – 1985*, s. 22.

Jak bylo zmíněno, pro uskutečnění požadavků dělnictva na znárodnění firem zaměstnávajících nad 50 zaměstnanců nebyly bezprostředně v únoru 1948 právní předpoklady. Z tohoto důvodu byl v případě některých firem využit dekret prezidenta republiky číslo 5/1945 Sb, jímž na ně byly zaváděny národní správy a národními správci byly jmenovány přímo národní podniky, do kterých měla být následně firma včleněna. V souvislosti se zaváděním národních správ na soukromé textilní firmy, případně konfiskáty, které měly být na základě požadavku sjezdu závodních rad znárodněny, byly Spojené české a moravské bavlnářské závody, národní podnik, Ústí nad Orlicí pověřeny od 26. února 1948 až do 31. března 1948 národní správou nad 19 soukromými firmami a konfiskáty. Jednalo se například o firmu Braunstein a spol., komanditní společnost, Červená Voda,¹²⁷ dále M. Robistchek a spol., přádelna bavlny a mechanická tkalcovna, Choceň. V březnu 1948 se objevuje první snaha o číslování závodů, které nějakým právním vztahem patří do Spojených českých a moravských bavlnářských závodů, národního podniku, Ústí nad Orlicí. Velmi důležitým mezníkem v dějinách národního podniku byl 28. duben 1948, kdy vešel v platnost zákon O znárodnění některých dalších průmyslových a jiných podniků, který umožnil, aby byly zpětně k 1. lednu znárodněny všechny podniky zaměstnávající více než padesát zaměstnanců, a řádně včleněny do národních podniků.¹²⁸

18. září 1948 vzniká UTEX, spojené české a moravské bavlnářské závody, národní podnik se sídlem v Ústí nad Orlicí.¹²⁹ Vzhledem k tomu, že takto velký národní podnik bylo velmi složité efektivně vést, bylo koncem roku 1948 rozhodnuto rozdělit národní podnik do pěti celků. Toto rozdělení bylo provedeno na základě územního uspořádání jednotlivých závodů. Základní závod přebral vůči ostatním závodům ve své oblasti některé operativní funkce centrálního ředitelství. Základní závod 1 byl v Ústí nad Orlicí a k němu byly přiřazeny závody sdružené již dříve v SČMBZ v Ústí nad Orlicí a okolí, a dále závody, které dříve byly ve vlastnictví

¹²⁷ Uměleckoprůmyslové museum v Praze - Muzeum textilu Česká Skalice, inventář archivního fondu *Braunstein a spol., komanditní společnost Červená Voda*, s. 2.

¹²⁸ SOA Zámorsk, fond Utex, bavlnářské závody, n. p. Ústí nad Orlicí, inventární číslo 9, karton 8.

¹²⁹ Městské muzeum Ústí nad Orlicí, *Organizační vývoj národního podniku Perla, bavlnářské závody, nositel Řádu Práce, Ústí nad Orlicí na léta 1945 – 1971*, inventární číslo 206/75, s. 1.

firmy Jan Hernych a syn, akciové textilní závody. Celkem sestával ze dvanácti závodů. Druhý základní závod existoval v České Třebové. Jednalo se sice o jediný závod, avšak největší v rámci národního podniku. K základnímu závodu 3 v Chocni byly přiřazeny pobočky v okolí Chocně, čítal celkem tři závody. Čtvrtý základní závod se nacházel v Letohradě a sdružoval podniky v Žamberku a na Rychnovsku, celkem jej tvořilo šest poboček. Poslední základní závod 5 fungoval ve Svitavách, přiřazeny k němu byly podniky na Moravě. Skládal se z osmi závodů.¹³⁰

3.2 Mona, továrny na módní textil, národní podnik Ústí nad Orlicí

Národní podnik Mona, továrny na módní textil, byl založen v roce 1948 vyhláškou ministerstva průmyslu v červnu 1948, s platností od prvního ledna. Sídlo podniku bylo v Ústí nad Orlicí. Byl podřízen orgánu pro průmysl textilní a oděvní, což byl orgán spadající pod ministerstvo průmyslu, který měl za úkol korigovat textilní průmysl v Československu.¹³¹ Závod se skládal z celkem osmnácti závodů z celé republiky, uvést jako předchůdce můžeme například Hanse Janische ze Šumperka nebo firmu bratři Burešové ze Svojanova. Další pobočky měl závod v Aši, Tišnově, aj.¹³²

V dopisu z 29. října 1948 z Československých textilních závodů v Praze se píše o rozhodnutí rozdělit závod Mona. Vedení národního podniku bylo tímto dopisem velmi dotčeno. Konstatovalo, že po hospodářské stránce není podnik schopný další existence. Tímto problémem se zabývala krajská sekce KSČ pro textilní průmysl a vypracovala návrh pro nové uspořádání podniku.¹³³ V návrhu se mělo zachovat osm závodů. Tento návrh však schválen nebyl a vedení národního podniku se usneslo, že Mona bude k 1.1.1949 zrušena. Jednotlivé závody byly převedeny do stávajících podniků příbuzného oboru výroby. Vyhláškou ministra průmysl tak byl podnik dne

¹³⁰ SOA Zámorsk, fond Utex, bavlnářské závody, n. p. Ústí nad Orlicí, inventární číslo 6, karton 7.

¹³¹ Uměleckoprůmyslové museum v Praze - Muzeum textilu Česká Skalice, inventář archivního fondu, *Mona, továrny na módní textil*, s. 3.

¹³² *Tamtéž*, s. 3.

¹³³ *Tamtéž*, s. 4.

dvanáctého ledna 1949 začleněn do národního podniku Utex, spojené České a Moravské bavlnářské závody v Ústí nad Orlicí.¹³⁴

¹³⁴ Uměleckoprůmyslové museum v Praze - Muzeum textilu Česká Skalice, inventář archivního fondu, *Mona, továrny na módní textil*, s. 5.

4. Textilní průmysl na Orlickoústecku po roce 1949

S ukončením druhé etapy znárodnování se ukazovalo, že dosavadní národní podniky nejsou schopny kvalitně plnit náročné úkoly a je nutné provést jejich reorganizaci.¹³⁵ Princip celé reorganizace, uskutečněné v roce 1949, kdy byla započata první pětiletka, spočíval ve vytváření menších národních podniků, které by zajistily lepší chod textilního průmyslu. Tato reorganizace částečně přihlížela k novému administrativnímu členění, kdy vznikaly na území státu kraje. Utex, spojené české a moravské bavlnářské závody, národní podnik se sídlem v Ústí nad Orlicí měl své závody v tehdejších několika krajích, a to v Pardubickém, Hradeckém, Olomouckém a Brněnském.

4. července 1949 vznikl nový národní podnik – Vigona, bavlnářské závody, se sídlem ve Svitavách.¹³⁶ Úkolem tohoto národního podniku bylo sdružovat bavlnářské závody na území tehdejšího Brněnského a Olomouckého kraje. Vznik tohoto subjektu v podstatě znamenal likvidaci základního závodu číslo 05 n. p. Utex.¹³⁷

Změny uskutečněné po 4. červenci 1949 a současná příprava na další změny v organizaci n. p. Utex vedly k vytvoření nové vnitřní struktury národního podniku podle základních závodů. Tato změna byla platná od 6. července 1949. Nejdůležitějším úkolem zanikajících velkých národních podniků bylo totiž připravit činnost nástupnických podniků tak, aby mohla plynule pokračovat výrobní činnost. Vycházelo se z toho, že vedení základních závodů, které vznikly uvnitř velkého národního podniku ještě v době jeho existence, se stane i vedením nového národního podniku a ředitel závodu bude podnikovým ředitelem.¹³⁸

V pořadí druhým národním podnikem, který byl vytvořen ze základního závodu Utexu, a to Utexu 02, byl národní podnik Perla, bavlnářské závody, Česká Třebová,

¹³⁵ Uměleckoprůmyslové museum v Praze - Muzeum textilu Česká Skalice, František Musil – Lenka Suchomelová – Jiřina Vašková, *Přehled vývoje národního podniku Perla, bavlnářské závody, nositel řádu práce, Ústí nad Orlicí v letech 1946 – 1985*, s. 41.

¹³⁶ Městské muzeum Ústí nad Orlicí, *Organizační vývoj národního podniku Perla, bavlnářské závody, nositel Řádu Práce, Ústí nad Orlicí na léta 1945 – 1971*, inventární číslo 206/75, s. 1

¹³⁷ Tamtéž, s. 1.

¹³⁸ Městské muzeum Ústí nad Orlicí, *Organizační vývoj národního podniku Perla, bavlnářské závody, nositel Řádu Práce, Ústí nad Orlicí na léta 1945 – 1971*, inventární číslo 206/75, s. 2.

zřízený k 3. říjnu 1949 vyhláškou č. 1304 z 23. července 1949.¹³⁹ V tento den vznikl také třetí národní podnik. Ten byl vytvořen ze základního závodu 03 Utexu. Byl jím národní podnik Orban, bavlnářské závody, Kyšperk. Vznikl na základě vyhlášky č. 1305 z 23. července 1949.¹⁴⁰ Těsně před zahájením činnosti nového národního podniku bylo vyhláškou ministerstva průmyslu č. 2072 ze dne 26. září 1949, přeloženo sídlo základního závodu z Kyšperku (dnešního Letohradu) do Žamberku.¹⁴¹

V souvislosti s reorganizací řízení textilního průmyslu v roce 1949 došlo také ke změnám ve zřizovací listině Utexu. Změny byly provedeny na základě vyhlášky ministerstva průmyslu č. 1505 z 28. července 1949 a týkaly se zejména firemního označení. Dosavadní název Utex, spojené české a moravské bavlnářské závody, národní podnik se sídlem v Ústí nad Orlicí, byl změněn na národní podnik Utex, bavlnářské závody, Ústí nad Orlicí.¹⁴² Dále byl změněn předmět podnikání, který byl nově definován jako předení bavlny a bavlněných odpadů, tkaní, bělení, barvení, upravování a výroba tkalcovských potřeb a zařízení pro zkušebny. Vynechána byla zmínka o obchodní činnosti a nově přibyla výroba tkalcovských potřeb a zařízení pro zkušebny. Tato změna se stala základem rozvoje textilního strojírenství v Ústí nad Orlicí a zámkou pro vznik národního podniku Kovostav v roce 1952.¹⁴³

4.1 Národní podnik Utex, bavlnářské závody, Ústí nad Orlicí

Novou strukturou, která se skládala z jedenácti závodů, zahájil n. p. Utex svoji činnost třetího října 1949. Převzal závody, které patřily bývalému základnímu závodu. Označení těchto závodů zůstalo téměř stejné, vynecháno bylo pouze první číslo, to dříve značilo příslušnost k základnímu závodu. Činnosti podniku se

¹³⁹ *Tamtéž*, s. 3.

¹⁴⁰ SOA Zámorsk, fond Utex, bavlnářské závody, n. p. Ústí nad Orlicí, inventární číslo 207, karton 93.

¹⁴¹ SOA Zámorsk, fond Orban, bavlnářské závody, n. p. Žamberk, inventární číslo 68, evidenční jednotka 59.

¹⁴² Městské muzeum Ústí nad Orlicí, *Organizační vývoj národního podniku Perla, bavlnářské závody, nositel Řádu Práce, Ústí nad Orlicí na léta 1945 – 1971*, inventární číslo 206/75, s. 3.

¹⁴³ SOA Zámorsk, archivní fond Elitex, státní podnik, Ústí nad Orlicí, inventární číslo 17, karton číslo 44.

v následujících letech zaměřila na přemístění výroby do největších závodů, kde docházelo k největší modernizaci. Důležitá byla i role v přechodu od malovýroby do socialistického sektoru.¹⁴⁴ Do konce roku 1949 dochází k připojení dalších dvou závodů, jednalo se o elektrotechnické závody, protože n. p. Utex byl pověřen opravou elektromotorů pro textilní stroje. Takto vznikly závody 12 a 12A v Ústí nad Orlicí. Ty byly však v roce 1951 převedeny do Národního podniku Kovotex, Červený Kostelec.¹⁴⁵ V roce 1950 byl připojen další závod, a to závod s označením 13. Jednalo se o klempířskou dílnu v Ústí nad Orlicí. Avšak tehdejší rozmach textilní výroby byl natolik vysoký, že závod 13 nedokázal vyřizovat požadavky na n.p. Utex spjaté s opravou elektromotorů.¹⁴⁶ To vyústilo v roce 1952 k vytvoření národního podniku Kovostav, Ústí nad Orlicí, do kterého byly včleněny tři závody n.p. Utex. A to závodů 13 v Ústí nad Orlicí, 07 v Hnátnici a 09 pod Lanšperkem.¹⁴⁷ Na základě změn uskutečněných do roku 1953 se výroba v n.p. Utex soustředovala do šesti závodů. Období n. p. Utex končí k prvnímu dubnu 1958, kdy dochází ke spojení dvou národních podniků.¹⁴⁸ A to ke spojení n. p. Utex, Ústí nad Orlicí a Perla, Česká Třebová, kdy přejímacím podnikem byl n. p. Utex. Nový podnik nesl název národní podnik Perla, bavlnářské závody, Ústí nad Orlicí.¹⁴⁹

¹⁴⁴ Uměleckoprůmyslové museum v Praze - Muzeum textilu Česká Skalice, František Musil – Lenka Suchomelová – Jiřina Vašková, *Přehled vývoje národního podniku Perla, bavlnářské závody, nositel řádu práce, Ústí nad Orlicí v letech 1946 – 1985*, s. 48.

¹⁴⁵ *Tamtéž*, s. 49.

¹⁴⁶ SOA Zámorsk, fond Utex, bavlnářské závody, n. p. Ústí nad Orlicí, inventární číslo 55, karton 37.

¹⁴⁷ Uměleckoprůmyslové museum v Praze - Muzeum textilu Česká Skalice, František Musil – Lenka Suchomelová – Jiřina Vašková, *Přehled vývoje národního podniku Perla, bavlnářské závody, nositel řádu práce, Ústí nad Orlicí v letech 1946 – 1985*, s. 50.

¹⁴⁸ SOA Zámorsk, fond Utex, bavlnářské závody, n. p. Ústí nad Orlicí, inventární číslo 11, karton 10.

¹⁴⁹ Uměleckoprůmyslové museum v Praze - Muzeum textilu Česká Skalice, František Musil – Lenka Suchomelová – Jiřina Vašková, *Přehled vývoje národního podniku Perla, bavlnářské závody, nositel řádu práce, Ústí nad Orlicí v letech 1946 – 1985*, s. 53.

4.1.1 Národní podnik Kovostav, Ústí nad Orlicí

Tento národní podnik byl založen prvního ledna 1952. Zřizovací listina podniku uváděla jako předmět činnosti výrobu potřeb pro textilní průmysl a výrobu textilních strojů.¹⁵⁰ Z národního podniku Utex byly do nového národního podniku převedeny dosavadní závody 07 v Hnátnici a 09 pod Lanšperkem, oba tyto závody byly označovány následně jako dolní a horní provoz s označením 02. Dalším závodem byl závod 13 v Ústí nad Orlicí, kde byla umístěna strojírenská výroba národního podniku Utex. Tento závod se následně stává základním závodem národního podniku Kovostav a nesl označení 01. Do nově vzniklého národního podniku přešli i zaměstnanci z národního podniku Utex.¹⁵¹

V souvislosti s předmětem podnikání nového národního podniku, zřizovací listina uváděla, že podnik bude vykonávat pro celý textilní průmysl všechny činnosti, které s výrobou a provozem souvisí. Z tohoto důvodu byly do národního podniku Kovostav převedeny další závody od jiných národních podniků. Problémem bylo, že tyto nové podniky leckdy neměly ani vlastní budovu a sídlily v budově závodu jiného, což pro národní podnik Kovostav znamenalo značnou nevýhodu, protože byl nucen platit nájemné. V této souvislosti hovoříme o závodě v České Třebové, který byl umístěn v závodě Perla Česká Třebová na Parníku a až v průběhu roku 1952 závod získal budovu vlastní s označením 07. Dalším závodem byl závod v Brně, v ulici Francouzské, který byl původním závodem národního podniku Mosilana, nově nesl označení závod 05. Následující uvádím závod v Novém Jičíně s označením 06, Vrahovicích u Prostějova s označením 04. Kromě těchto závodů byly do národního podniku Kovostav přeřazeny také závody zaměřené na slévárenskou výrobu. Jednalo se o závody v Brně – Chrlících, Brodku u Konic s označením 03 a slévárna ve Valašském Meziříčí jako závod 08.¹⁵²

¹⁵⁰ SOA Zámorsk, archivní fond Elitex, státní podnik, Ústí nad Orlicí, inventární číslo 17, karton číslo 44.

¹⁵¹ SOA Zámorsk, archivní fond Utex, bavlnářské závody, n. p. Ústí nad Orlicí, inventární číslo 4, karton 6.

¹⁵² SOA Zámorsk, archivní fond Elitex, státní podnik, Ústí nad Orlicí, inventární číslo 23, karton číslo 72.

V následujících letech se ukázalo, že takto roztržštěný národní podnik nemůže efektivně fungovat. V roce 1954 dochází k reorganizaci podniku. Vyřazen byl závod 03 v Brodku u Konice a nahrazen závodem v Havlíčkově Brodě, který převzal označení 02.¹⁵³ K největší změně ve struktuře podniku dochází prvního ledna 1955. Od tohoto data vzniká nový národní podnik Zatex v Prostějově, do kterého byly převedeny všechny závody na území Moravy do té doby spadající do národního podniku Kovostav.¹⁵⁴ Z tohoto vyplývá, že v národním podniku Kovostav zůstaly pouze závody 01 Ústí nad Orlicí, 02 Hnátnice – oba provozy, 03 Havlíčkův Brod a Česká Třebová, který měl nové označení jako závod 04.¹⁵⁵

V této struktuře působí podnik pouze do prvního dubna 1958, kdy národní podnik Kovostav je zařazen do Sdružení podniků textilního strojírenství Liberec. Další změnou bylo zrušení n. p. Zatex a sloučení s n. p. Kovostav, kdy n. p. Kovostav byl podnikem přejímajícím. Národní podnik Kovostav některé závody ihned předal jiným národním podnikům.¹⁵⁶ Současně s tímto sloučením n. p. Kovostav předal závody 03 v Havlíčkově Brodě a závod 04 v České Třebové do nově zřízeného národního podniku Strojtex, Dvůr Králové nad Labem.¹⁵⁷ Bohužel, ani tato nová reorganizace nebyla konečná. Dne prvního ledna 1961 byl předán závod v Prostějově do n. p. Minerva Boskovice a závod v Brně ve Francouzské ulici Výzkumnému ústavu textilní technologie v Liberci. Toto přerazení bylo provedeno až třicátého června 1961, avšak platnost mělo zpětně k prvnímu lednu 1961.¹⁵⁸ Výrobní program n. p. Kovostav se během let existence také měnil. Výroba měřicích strojů přešla do Maďarska, a to na základě dohod v rámci RVHP.

¹⁵³ SOA Zámorsk, archivní fond Elitex, státní podnik, Ústí nad Orlicí, inventární číslo 23, karton číslo 72.

¹⁵⁴ SOA Zámorsk, archivní fond Elitex, státní podnik, Ústí nad Orlicí, inventární číslo 23, karton číslo 72.

¹⁵⁵ SOA Zámorsk, archivní fond Elitex, státní podnik, Ústí nad Orlicí, inventární číslo 37, karton číslo 129.

¹⁵⁶ SOA Zámorsk, archivní fond Elitex, státní podnik, Ústí nad Orlicí, inventární číslo 18, karton číslo 45.

¹⁵⁷ SOA Zámorsk, archivní fond Elitex, státní podnik, Ústí nad Orlicí, inventární číslo 18, karton číslo 50.

¹⁵⁸ SOA Zámorsk, archivní fond Elitex, státní podnik, Ústí nad Orlicí, inventární číslo 18, karton číslo 47.

Kromě náhradních dílů, se v n. p. Kovostav začala formovat výroba textilních strojů. Většina těchto výrobních procesů se uskutečňovala v závodech v Hnátnici a Ústí nad Orlicí. Největším výrobním programem, který proslavil n. p. Kovostav ve světovém měřítku, byla výroba bezvřetenových spřádacích strojů, která je úzce spojena s další významnou institucí, a to Výzkumným ústavem bavlnářským. V roce 1964 byl představen první prototyp tohoto stroje, který vzbudil velký ohlas a vynález dal vzniknout první bezvřetenové přádelně na světě v prostorách VÚB v roce 1967, současně tento stroj získal zlatou medaili.¹⁵⁹ V dalších letech došlo k nezbytným změnám, jednou z nich a pro národní podnik velmi důležitou, byla výstavba slévárny v závodě 02 Hnátnice, v dolním závodě pod Lanšperkem, která byla vystavěna v roce 1975.

Co se týče odkazu n. p. Kovostav v zahraničí, můžeme uvést výstavbu závodu v Nitře, tato pomoc nejenže měla přispět pro rozvoj národního podniku, ale také samotnému okolí Nitry, kde vznikly nové pracovní pozice, došlo k zefektivnění výroby a kvalifikovanosti pracovní síly na Slovensku. K prvnímu září 1965 byly zahájeny stavební práce pro nový závod.¹⁶⁰ Činnost tohoto závodu byla velmi složitá, protože zde probíhala stavba objektů závodu, školení budoucích pracovníků a také již vlastní výroba. Závod byl vystavěn jako předchůdce nového národního podniku, který se měl na území Nitry vybudovat. Závod vznikl prvního ledna 1968 jako národní podnik Nitratex.¹⁶¹ V druhé polovině šedesátých let bylo jasné, že n. p. Kovostav bude potřebovat další výrobní prostory.

Začala jednání s n. p. Perla, který po sloučení s n. p. Orban nevyužíval všechny prostory. Nevyužity byly zvláště prostory v bývalém závodě n. p. Orban v Žamberku. Závod byl předán prvního dubna 1968 a započalo stěhování strojů no nového závodu n. p. Kovostav. Dalším závodem, o který se n. p. Kovostav rozrostl byl závod v Křinci, nedaleko Nymburka, ten původně patřil n. p. Naveta.¹⁶² Co se právních změn týče, jedna z největších byla právní zánik n. p. Kovostav. Od

¹⁵⁹Miloš WILFERT: *Rotorové předení. Vybrané aspekty vzniku a vývoje vynálezecké myšlenky*, in: ZDT 6, Ústí nad Orlicí 1984, s. 41 – 55.

¹⁶⁰ SOA Zámorsk, fond Elitex, státní podnik, Ústí nad Orlicí, inventární číslo 18, karton 48.

¹⁶¹ SOA Zámorsk, fond Elitex, státní podnik, Ústí nad Orlicí, inventární číslo 18, karton 47.

¹⁶² SOA Zámorsk, fond Elitex, státní podnik, Ústí nad Orlicí, inventární číslo 23, karton 72.

prvního ledna 1976 byl n. p. Kovostav zařazen do koncernu Elitex. Národní podnik Kovostav ztrácí svůj název, jeho ředitelství se přesouvá do vzdáleného Liberce, avšak vnitřní struktura zůstala nezměněná.¹⁶³ Narůstající ekonomické problémy roku 1989, zapříčinily další změnu, a to převedení koncernu Elitex na státní podnik. Tato přeměna však nezamezila dalším ekonomickým problémům a narůstající nespokojeností zaměstnanců. Na půdě státního podniku se jako největší problém projevovala neudržitelnost takového kolosu, což vedlo ke vzniku státního podniku Elitex, koncernového podniku, Ústí nad Orlicí.¹⁶⁴

4.2 Národní podnik Perla, bavlnářské závody, Česká Třebová

Podnik byl zřízen dvacátého třetího července 1949, a to s účinností od třetího října 1949. V době svého vzniku se skládal pouze ze dvou závodů. A to 01 Česká Třebová a 02 Polička. Současně se vznikem podniku bylo ze závodu 01 vyčleněno vzorovací středisko v České Třebové na Parníku. To bylo postoupeno nově vzniklému národnímu podniku Textilní tvorba, vzorové závody a modelárny, Praha.¹⁶⁵ Z rozhodnutí ze dne 3. července 1950 byl podnik 02 Polička převeden do národního podniku Hedva, Moravská Třebová, který sem přemístil výrobu ze zrušeného závodu v Šumperku.¹⁶⁶ Od prvního ledna 1953 byly do podniku včleněny závody v Třebářově s označením 02 a Zábřehu na Moravě s označením 13.

Největší péče byla věnována závodu 02 v České Třebové. Připraven byl plán jeho rozsáhlé rekonstrukce. V době existence podniku započala také výstavba teplárny, která byla plně dokončena v roce 1962. Národní podnik Perla, Česká Třebová, jak bylo uvedeno výše, zanikl k prvnímu dubnu 1958 a to spojením s národním

¹⁶³ SOA Zámorsk, fond Elitex, státní podnik, Ústí nad Orlicí, inventární číslo 17, karton 44.

¹⁶⁴ František MUSIL, *Znárodnění průmyslu a vznik Kovostavu*, in: *Vývoj textilního strojírenství v regionu Orlicka, Ústí nad Orlicí 2003*, s. 150.

¹⁶⁵ Uměleckoprůmyslové museum v Praze - Muzeum textilu Česká Skalice, František Musil – Lenka Suchomelová – Jiřina Vašková, *Přehled vývoje národního podniku Perla, bavlnářské závody, nositel řádu práce, Ústí nad Orlicí v letech 1946 – 1985*, s. 53.

¹⁶⁶ *Tamtéž*, s. 54.

podnikem Utex, Ústí nad Orlicí.¹⁶⁷ Majetková podstata byla rozdělena tak, že závod v České Třebové byl začleněn do n. p. Utex (respektive Perla, viz výše) v Ústí nad Orlicí a závody v Třebářově a Zábřehu na Moravě do n. p. Orban v Žamberku.¹⁶⁸ Takto situace českotřebovského závodu zůstala beze změny až do roku 1969, kdy ze závodu v České Třebové byl zřízen národní podnik Primona, bavlnářské závody v České Třebové.¹⁶⁹

4.3 Národní podnik Orban, bavlnářské závody, Žamberk

Národní podnik Orban zahájil činnost, stejně jako národní podnik Perla, Česká Třebová, 3.10. 1949.¹⁷⁰ Převzal závody původního základního závodu 03 národního podniku Utex.¹⁷¹ Podobně jako u Perly bylo změněno číslování závodů podniku tak, že se pouze vynechala první číslice, tedy ze závodu 101 se stal závod 01. V souvislosti se změnou sídla hlavního závodu muselo dojít ke změně čísel závodů 01 a 08.¹⁷² V době zahájení činnosti měl národní podnik Orban celkem čtrnáct závodů. Na počátku let padesátých dochází v souvislosti s koncentrací výroby k likvidaci malých podniků, které byly zastaralé a ekonomicky nepřínosné. Roli zde také hrála potřeba a snaha posílit strojírenský průmysl.¹⁷³ S tím také souvisela nevole zaměstnanců, kteří v závodech pracovali mnoho let a snažili se udržet textilní výrobu co nejdéle a nechápali důvod rušení závodů.

Prvním zrušeným závodem byl závod 12 v Červené Vodě, zrušený k prvnímu lednu 1951. Zaměstnanci a strojní vybavení přešlo do závodu 06. Objekt zůstal nevyužitý a po jednáních jej převzal národní podnik Spojené kartáčovny se sídlem v

¹⁶⁷ Uměleckoprůmyslové museum v Praze - Muzeum textilu Česká Skalice, František Musil – Lenka Suchomelová – Jiřina Vašková, *Přehled vývoje národního podniku Perla, bavlnářské závody, nositel řádu práce, Ústí nad Orlicí v letech 1946 – 1985*, s. 53.

¹⁶⁸ Městské muzeum Ústí nad Orlicí, *Organizační vývoj národního podniku Perla, bavlnářské závody, nositel Řádu Práce, Ústí nad Orlicí na léta 1945 – 1971*, inventární číslo 206/75, s. 3.

¹⁶⁹ *Tamtéž*, s. 4.

¹⁷⁰ SOA Zámorsk, fond Utex, bavlnářské závody, n. p. Ústí nad Orlicí, inventární číslo 207, karton 93.

¹⁷¹ SOA Zámorsk, fond Orban, bavlnářské závody, n. p. Žamberk, inventární číslo 68, evidenční jednotka 59.

¹⁷² Uměleckoprůmyslové museum v Praze - Muzeum textilu Česká Skalice, František Musil – Lenka Suchomelová – Jiřina Vašková, *Přehled vývoje národního podniku Perla, bavlnářské závody, nositel řádu práce, Ústí nad Orlicí v letech 1946 – 1985*, s. 53.

¹⁷³ *Tamtéž*, s. 56.

Pelhřimově.¹⁷⁴ Od července téhož roku byl zastaven provoz v závodě 13 v Borohrádku, následovalo zastavení výroby v závodě 03 ve Vamberku, kde byl objekt předán vojenské správě. Prvního ledna 1952 byl zrušen závod 15 v Jedlí u Štítů, čímž národní podnik přišel o to, že se rozkládal na území tří okresů a tří krajů.¹⁷⁵ Dalším zrušeným závodem byl závod 11 ve Vamberku, který byl předán národnímu podniku Vigona, Svitavy, protože výroba tohoto závodu měla blíže právě k výrobnímu programu Vigony.¹⁷⁶ K poslednímu prosinci 1953 byla ukončena výroba v závodě 07 v Sopotnici. Závod byl předán národnímu podniku Avia Choceň, který se zabýval strojírenskou výrobou.¹⁷⁷

Poslední změnou ve struktuře podniku bylo sloučení závodu 14 v Rychnově nad Kněžnou se závodem 09 taktéž v Rychnově. Bývalý závod 14 nesl od října 1953 označení provoz II závodu 09.¹⁷⁸ Výše uvedenými změnami se snížil počet závodů na osm. Ačkoliv nejvyšším označením zůstalo číslo 10, volná čísla nebyla až do roku 1957 obsazena. Od poloviny padesátých let usiloval národní podnik o získání úpravny v Bílé Vodě, která spadala pod národní podnik Kolora Liberec. Získáním úpravny měl být národní podnik Orban dobudován jako třístupňový textilní kombinát.¹⁷⁹ Prvního ledna 1957 došlo k předání závodu v Bílé Vodě pod správu národního podniku Orban, závod získal označení 03. Tímto připojením se n. p. Orban zavázal výrobou pro vývozní národní podnik Centrotex, Praha.¹⁸⁰ Číslo 07, které bylo doposud neobsazeno, získal dosavadní závod 10 v Nekoři.

Následující rok v dubnu 1958 byly připojeny závody v Zábřehu na Moravě a Třebářově, které byly původně součástí národního podniku Perla, bavlnářské závody, Česká Třebová. Nově připojené závody nesly označení 10 pro Zábřeh a 11

¹⁷⁴ Uměleckoprůmyslové museum v Praze - Muzeum textilu Česká Skalice, František Musil – Lenka Suchomelová – Jiřina Vašková, *Přehled vývoje národního podniku Perla, bavlnářské závody, nositel řádu práce, Ústí nad Orlicí v letech 1946 – 1985*, s. 57.

¹⁷⁵ SOA Zámorsk, inventář archivního fondu Orban, bavlnářské závody, n. p. Žamberk, s. 1

¹⁷⁶ SOA Zámorsk, fond Orban, bavlnářské závody, n. p. Žamberk, inventární číslo 77, evidenční jednotka 60.

¹⁷⁷ Uměleckoprůmyslové museum v Praze - Muzeum textilu Česká Skalice, František Musil – Lenka Suchomelová – Jiřina Vašková, *Přehled vývoje národního podniku Perla, bavlnářské závody, nositel řádu práce, Ústí nad Orlicí v letech 1946 – 1985*, s. 57.

¹⁷⁸ *Tamtéž*, s. 57.

¹⁷⁹ *Tamtéž*, s. 61.

¹⁸⁰ SOA Zámorsk, inventář archivního fondu, *Orban, bavlnářské závody, n. p. Žamberk*, s. 2.

pro závod Třebářov.¹⁸¹ Počátkem roku 1961 byl připraven návrh pro vybudování nového provozu II závodu 02 v Malé Čermné. Jednalo se o objekt, který neměl využití a původně byl ve vlastnictví národního podniku Botana, Skuteč. Vybudování právě tohoto závodu mělo za úkol odstranit problémy chodu výroby v závodě 02 a současně poskytnou nové pracovní příležitosti. V plánu výstavby byla soukárna a čistírna hotového zboží. V definitivní podobě byl návrh předložen v červnu 1961. Bohužel, realizace provozu nebyla nikdy uskutečněna.¹⁸²

V polovině šedesátých let se objevila myšlenka na sloučení národního podniku Orban s národním podnikem Perla.¹⁸³ Důvodem bylo, že je neekonomické, aby na území jednoho okresu fungovaly dva národní podniky, které mají velmi podobné výrobní zaměření, nehledě na to, že ředitelství jsou od sebe vzdálena osmnáct kilometrů. Sloučení proběhlo s účinností od prvního ledna 1967.¹⁸⁴ Na základě tohoto sloučení převzal národní podnik Perla, Ústí nad Orlicí veškerou majetkovou podstatu národního podniku Orban, včetně všech jeho právních závazků.

¹⁸¹ Uměleckoprůmyslové museum v Praze - Muzeum textilu Česká Skalice, František Musil – Lenka Suchomelová – Jiřina Vašková, *Přehled vývoje národního podniku Perla, bavlnářské závody, nositel řádu práce, Ústí nad Orlicí v letech 1946 – 1985*, s. 61.

¹⁸² *Tamtéž*, s. 62.

¹⁸³ SOA Zámorsk, fond Orban, bavlnářské závody, n. p. Žamberk, inventární číslo 75, evidenční jednotka 60.

¹⁸⁴ SOA Zámorsk, fond Orban, bavlnářské závody, n. p. Žamberk, inventární číslo 76, evidenční jednotka 60.

5. Textilní průmysl na Orlickoustecku po roce 1958

Cílem reorganizace textilního průmyslu v roce 1958 byla racionalizace řízení národního hospodářství. Snížil se počet národních podniků, byly vytvářeny střední články řízení. V případě textilního průmyslu se tímto článkem stalo Sdružení podniků bavlnářského průmyslu se sídlem v Hradci Králové.¹⁸⁵ V roce 1965 se sdružení změnilo v Bavlnářský průmysl, generální ředitelství, Hradec Králové. K reorganizaci došlo v době, kdy malé podniky splnily svoji funkci, tj. likvidaci neefektivních zastaralých provozů, provedly koncentraci výroby do menšího počtu závodů a zahájily modernizace jednotlivých závodů.¹⁸⁶ Zvýšení efektivity výroby bylo ekonomicky vhodné provádět v rámci větších podniků, které umožňovaly další koncentraci a specifikaci výroby. Význačným znakem vývoje národních podniků se stala také skutečnost, že již neměnily počty svých závodů a nedocházelo k tak častým delimitacím jako v letech předchozích. Modernizovalo se strojní zařízení.¹⁸⁷

Veškeré výše uvedené změny se odráží také ve vzniku národního podniku Perla, bavlnářské závody, Ústí nad Orlicí a v jeho dalším vývoji. Tento podnik vznikl k 1. dubnu 1958 výnosem ministerstva průmyslu z 19. března 1958 spojením dvou národních podniků – Utex, bavlnářské závody, Ústí nad Orlicí a Perla, bavlnářské závody, Česká Třebová.¹⁸⁸ Jako předmět činnosti podnikání uvádí výnos výrobu bavlněného zboží. Přejímacím závodem byl národní podnik Utex, bavlnářské závody, Ústí nad Orlicí. Na základě této reorganizace se také mění název národního podniku, který je od 1. dubna 1958 Perla, bavlnářské závody, národní podnik, Ústí nad Orlicí.¹⁸⁹

Dalším význačným mezníkem ve vývoji národního podniku Perla, bavlnářské závody, Ústí nad Orlicí byl rok 1967. Dne 1. ledna došlo k jeho sloučení s národním

¹⁸⁵ Uměleckoprůmyslové museum v Praze - Muzeum textilu Česká Skalice, František Musil – Lenka Suchomelová – Jiřina Vašková, *Přehled vývoje národního podniku Perla, bavlnářské závody, nositel řádu práce, Ústí nad Orlicí v letech 1946 – 1985*, s. 63.

¹⁸⁶ *Tamtéž*, s. 63.

¹⁸⁷ *Tamtéž*, s. 64.

¹⁸⁸ Městské muzeum Ústí nad Orlicí, *Organizační vývoj národního podniku Perla, bavlnářské závody, nositel Řádu Práce, Ústí nad Orlicí na léta 1945 – 1971*, inventární číslo 206/75, s. 3.

¹⁸⁹ *Tamtéž*, s. 3.

podnikem Orban, Žamberk. Stalo se tak výnosem ministerstva průmyslu z 23. prosince 1966. Do národního podniku Perla byl převeden veškerý majetek bývalého národního podniku Orban a počet závodů národního podniku Perla se rozrostl na třináct poboček.¹⁹⁰

Velmi důležitými lety pro národní podnik Perla byly roky 1968 a 1969. V prvním jmenovaném roce došlo ke změně struktury národního podniku, kdy závod 08 v Žamberku byl včleněn do národního podniku Kovostav; toto včlenění proběhlo 17. ledna 1968.¹⁹¹ Druhou a mnohem důležitější změnou, která proběhla 1. ledna 1969, bylo zřízení nového národního podniku Primona, bavlnářské závody, Česká Třebová, a to z dosavadního závodu 02 v České Třebové.¹⁹² Zřízení toho subjektu, který měl shodný předmět činnosti s národním podnikem Perla, tedy bavlnářskou výrobu, byl ovlivněn do značné míry ekonomickými teoriemi své doby. Specifická byla jeho struktura, protože se skládal pouze z jednoho závodu. Byly v něm však soustředěny všechny stupně textilní výroby.¹⁹³ V souvislosti se vznikem tohoto nového národního podniku se uvolnilo číslo 02 ve struktuře číslování národního podniku Perla. Nové označení připadlo závodu v Těchoníně.¹⁹⁴ Existence národního podniku Primona, bavlnářské závody, Česká Třebová však neměla dlouhého trvání. K 1. lednu 1978 byl zrušen a jeho majetková podstata i veškeré právní závazky převzal národní podnik Perla, bavlnářské závody, Ústí nad Orlicí.¹⁹⁵ Tímto byla dokončena přeměna textilního průmyslu na Orlickoústecku, která byla takto funkční po celá osmdesátá léta. Národní podnik Perla sestával z celkem třinácti závodů. Měl je ve dvou krajích (Východočeském a Severomoravském) a ve čtyřech okresech (Ústí nad Orlicí, Šumperk, Rychnov nad Kněžnou a Svitavy).¹⁹⁶

¹⁹⁰ Městské muzeum Ústí nad Orlicí, *Organizační vývoj národního podniku Perla, bavlnářské závody, nositel Řádu Práce, Ústí nad Orlicí na léta 1945 – 1971*, inventární číslo 206/75, s. 4.

¹⁹¹ SOA Zámorsk, fond Elitex, státní podnik, Ústí nad Orlicí, inventární číslo 23, karton 72.

¹⁹² Městské muzeum v Ústí nad Orlicí, fond Řemesla, továrny a podnikatelské subjekty, inventární číslo 1309/73, evidenční jednotka D3660.

¹⁹³ *Tamtéž*.

¹⁹⁴ Uměleckoprůmyslové museum v Praze - Muzeum textilu Česká Skalice, František Musil – Lenka Suchomelová – Jiřina Vašková, *Přehled vývoje národního podniku Perla, bavlnářské závody, nositel řádu práce, Ústí nad Orlicí v letech 1946 – 1985*, s. 67.

¹⁹⁵ *Tamtéž*, s. 67.

¹⁹⁶ *Tamtéž*, s. 68.

5.1 Národní podnik Perla, bavlnářské závody, Ústí nad Orlicí

Vznik tohoto pro historii textilního průmyslu na Orlickoústecku po roce 1958 nejvýznamnějšího textilního podniku souvisí s reorganizací československého textilního průmyslu v uvedeném roce.¹⁹⁷ Podnik vznikl k 1. dubnu 1958, a to spojením národních podniků Utex, Ústí nad Orlicí, a Perla, Česká Třebová. Po svém vzniku se národní podnik skládal celkem ze sedmi závodů, které nesly označení 01 až 07. Dne 1. července 1958 byl do Perly včleněn závod v lokalitě Na Parníku v České Třebové. Závod byl původně součástí národního podniku Textilní tvorba, vzorové závody a modelárny.¹⁹⁸ K tomuto rozhodnutí došlo na základě zrušení n. p. Textilní tvorba, vzorové závody a modelárny, a následného začleňování jeho závodů do příbuzných národních podniků. Nový závod na Parníku dostal označení 02 a v areálu vznikl závod s označením 07 jako vzorovací středisko, které podléhalo podnikovému ředitelství. Další změna ve struktuře podniku proběhla 1. ledna 1961. Závody v Ústí nad Orlicí 01 a 04 byly sloučeny. Závod 04 byl nově označen jako provoz závodu 01.¹⁹⁹

Ihned po vzniku národního podniku bylo dbáno na modernizaci jednotlivých závodů. Tato činnost se soustředila zejména na závod 02 v České Třebové, kde byla budována nová teplárna a souběžně probíhala přestavba výrobních prostor. Tyto modernizace byly dokončeny v roce 1962.²⁰⁰ V dalších závodech docházelo k modernizaci strojního vybavení.

Důležitým mezníkem v historii národního podniku bylo sloučení s národním podnikem Orban, Žamberk v roce 1967. Přejímajícím podnikem byla Perla. V této souvislosti dochází ke zvýšení počtu závodů. Celkem jich od 1. ledna 1967 spadalo pod národní podnik Perla třináct. Následující rok dochází k další strukturální změně. Bývalé závody n. p. Orban, Žamberk, dosud označované jako odloučené provozy závodu 08 Žamberk, dostaly nové označení a přestaly být odloučenými

¹⁹⁷ Uměleckoprůmyslové museum v Praze - Muzeum textilu Česká Skalice, František Musil – Lenka Suchomelová – Jiřina Vašková, *Přehled vývoje národního podniku Perla, bavlnářské závody, nositel řádu práce, Ústí nad Orlicí v letech 1946 – 1985*, s 63.

¹⁹⁸ *Tamtéž*, s. 64.

¹⁹⁹ *Tamtéž* s. 65.

²⁰⁰ *Tamtéž*, s. 65.

provozy. Dle nové struktury se jednalo o závod 08 Letohrad, 15 Nekoř a 16 Těchonín. Bývalý závod 08 v Žamberku byl nyní označen jako závod 18. Výše zmíněné změny ve značení závodů byly přípravou na jejich předání národnímu podniku Kovostav, Ústí nad Orlicí, které proběhlo na základě hospodářské smlouvy mezi podnikovými řediteli uzavřené 17. ledna 1968.²⁰¹

1. ledna 1969 vzniká národní podnik Primona, bavlnářské závody, Česká Třebová. Se vznikem českotřebovského národního podniku se uvolnilo číslo 02 v označení závodů. Bylo přiřazeno dosavadnímu závodu v Těchoníně.

Poslední úprava vnitropodnikové struktury n. p. Perla byla provedena v roce 1977 s platností od 1. ledna 1978. V průběhu roku 1977 byl projednáván návrh o organizačních změnách, které se týkaly sloučení závodů 02 v Těchoníně, 08 v Letohradě a 13 v Nekoři, závodů 06 a 04 v Ústí nad Orlicí a návrhu na předání závodu 11 v Třebářově do správy národního podniku Hedva, Moravská Třebová.²⁰² Takto předložené návrhy změn byly většinou schváleny s platností od 1. ledna 1978, s výjimkou předání závodu 11 v Třebářově národnímu podniku Hedva, Moravská Třebová.²⁰³ Ke stejnému datu byl také zrušen národní podnik Primona, Česká Třebová a jeho veškerý majetek a právní závazky převzal n. p. Perla, Ústí nad Orlicí.²⁰⁴ V souvislosti s těmito změnami ve struktuře, způsobenými zrušením národního podniku Primona, Česká Třebová, došlo ke změnám v číslování závodů. Závod v České Třebové (bývalá Primona) získal označení 02; sloučené závody v Letohradě, Těchoníně a Nekoři byly označeny číslem 08 s tím, že jednotlivé provozy nesou označení 81 Letohrad, 82 Těchonín a 83 Nekoř; sloučené závody v Ústí nad Orlicí nesly označení 06 s tím, že provozy byly označovány 61 (bývalý závod 06) a 62 (bývalý závod 04). Uvolněné číslo 04 bylo přiděleno závodu v Bílé Vodě.²⁰⁵

²⁰¹ SOA Zámorsk, fond Elitex, státní podnik, Ústí nad Orlicí, inventární číslo 23, karton 72.

²⁰² Uměleckoprůmyslové museum v Praze - Muzeum textilu Česká Skalice, František Musil – Lenka Suchomelová – Jiřina Vašková, *Přehled vývoje národního podniku Perla, bavlnářské závody, nositel řádu práce, Ústí nad Orlicí v letech 1946 – 1985*, s 67.

²⁰³ *Tamtéž*, s. 67.

²⁰⁴ *Tamtéž*, s. 67.

²⁰⁵ *Tamtéž*, s. 68.

1. července 1989 dochází k transformaci národního podniku. V tento den byl založen státní podnik Perla, Ústí nad Orlicí, který měl na Orlickoústecku devět závodů. Závody 01, 03 a 06 se nacházely v Ústí nad Orlicí, 02 v České Třebové, 04 v Bílé Vodě, 05 v Chocni, 08 v Letohradu a 09 v Červené Vodě

6. Textilní závody na Orlickoústecku, jejichž podniková ředitelství sídlila v jiných regionech

Kromě národních podniků, které měly svá ředitelství v regionu, se ve sledovaném období na Orlickoústecku nacházely také závody podniků, jejichž ředitelství se nacházela mimo region. Jedná se o národní podniky Hedva, Moravská Třebová, a Mosilana, Brno. Jejich organizační vývoj byl podobný jako u podniků, jejichž ředitelství se nacházela na Orlickoústecku a o nichž je pojednáno v předcházejících kapitolách.

Podobně jako v případě národního podniku Utex, spojené české a moravské bavlnářské závody, Ústí nad Orlicí, kterému předcházela národní podnik Spojené české a moravské bavlnářské závody (SČMBZ), Ústí nad Orlicí, tomu bylo u předchůdců národních podniků Hedva a Mosilana.

V případě národního podniku Hedva, Moravská Třebová, byl jeho právním předchůdcem, od 7. března 1946, národní podnik Tkalcovny hedvábí, Praha, který sdružoval všechny hedvábnické závody na území Československa.²⁰⁶ Brzy se však v praxi ukázalo, stejně jako u SČMBZ, že vedení takového obrovského kolosu centrálně z Prahy je nemožné. Proto byl 18. září 1948 nejprve zřízen národní podnik Henap, tkalcovny hedvábí, Praha.²⁰⁷ Tento nový národní podnik sdružoval celkem šedesát tři závodů. Aby došlo k jeho efektivnějšímu řízení, bylo vytvořeno pět centrál podniku, kterými byly Praha, Liberec, Šumperk, Moravská Třebová a Rýmařov. Tyto oblasti se staly v rámci reorganizace textilního průmyslu v roce 1949 základem pro vytvoření nových národních podniků. Proto vzniká 3. října 1949 národní podnik Hedva, Moravská Třebová.²⁰⁸

Pokud jde o historii a vývoj národního podniku Mosilana, Brno jeho vývoj je také velmi podobný s národním podnikem Hedva, Moravská Třebová a dalšími národními podniky. Rozdíl byl však v tom, že Brno bylo v roce 1945 značně poničeno bombami, tudíž mnoho závodů bylo zničeno. Na závody, které zůstaly

²⁰⁶ Jindřich, JEŘÁBEK, *Historie a současnost hedvábnického průmyslu v Čechách a na Moravě*, s. 120.

²⁰⁷ *Tamtéž*, s. 121.

²⁰⁸ *Tamtéž*, s. 121.

zachovány byla uvalena ve velké míře národní správa a následně, v březnu 1946, byl zřízen národní podnik Moravskoslezské vlnářské závody, Brno.²⁰⁹ Samotný název je složený z latinského sousloví Moravio-silezienlana, který měl označovat právě Moravskoslezské vlnářské závody a jejich soustředění na území Moravy a Slezska.²¹⁰ Celkem sdružoval třicet pět bývalých firem, z toho dvacet dva na území Brna. Národní podnik Mosilana vznikl vyčleněním z Moravskoslezských vlnářských závodů, v rámci reorganizace, 1. 10. 1949.²¹¹

6.1 Národní podnik Hedva, Moravská Třebová

Národní podnik Hedva, tkalcovny hedvábí, byl založen třetího října 1949. Jako předmět jeho podnikání je uvedeno tkaní hedvábného a umělohedvábného zboží. Do tohoto podniku bylo včleněno celkem jedenáct závodů. Z Orlickoústecka to byly celkem tři závody v Dolní Dobrouči, v Letohradě a Chocni.²¹²

Ve vývoji podniku došlo během padesátých let k organizačním změnám. Do podniku byl včleněn závod v Poličce a vyčleněn byl závod v Soběslavi, Jindřichově Hradci a Bělé u Jevíčka. Tím změny neskončily a zrušením národního podniku Atlas, Zábřeh v roce 1958, přechází pod správu Hedvy také závod v Králíkách Šumperku a Lanškrouně.²¹³ Právním předchůdcem závodu 09 Králíky byla firma Steiner a Kober. Právním předchůdcem závodu 11 v Dolní Dobrouči byla firma Hermanna Hackla. V tomto závodě došlo počátkem roku 1950 ke specializaci na výrobu deštníkových tkanin. V roce 1953 se tak podnik stává monopolním výrobcem tohoto druhu textilií v Československu.²¹⁴ Tento monopol závod držel do osmdesátých let, kdy byl nucen přeorientovat svou výrobu. Další zastoupení měl národní podnik Hedva na Orlickoústecku závodem 12 v Letohradě, kde závod byl umístěn v části města Letohradu, zvané Orlice. Tato obec byla do roku 1949

²⁰⁹ *25 roků národního podniku Mosilana Brno a jeho závodů*, Vyškov 1971, s. 10.

Přesné datum zřízení dokument neuvádí.

²¹⁰ Moravský zemský archiv v Brně, fond Mosilana, s. p., Brno, inventární jednotka K222.

²¹¹ *Tamtéž*.

²¹² *35 let Hedva. Nositel řádu práce, podnik obránců míru 1949 – 1984*, Pradubice 1984, s. 1.

²¹³ Bližší informace o závodě v Lanškrouně, uváděné na s.1 publikace *35 let Hedva. Nositel řádu práce, podnik obránců míru 1949 – 1984*, Pradubice 1984, se mi nepodařilo zjistit, neboť archivní fond v SOA Zámorsk byl v době studia materiálů k tématu mé práce nepřístupný.

²¹⁴ *35 let Hedva. Nositel řádu práce, podnik obránců míru 1949 – 1984*, Pradubice 1984, s. 6.

samostatnou obcí s názvem Orlice u Kyšperka. Závod, jehož předchůdcem byla firma Gustava Fischela, byl umístěn poblíž letohradského nádraží, mezi tratí směrem do Hanušovic a řekou Tichou Orlicí, a byl vybudován jako první větší průmyslový podnik ve městě Letohradu.²¹⁵

V roce 1949 prošel celý závod podstatnou rekonstrukcí. Posledním závodem národního podniku Hedva na Orlickoústecku byl závod 14 v Chocni, v části zvané Peliny, která se nachází asi jeden kilometr od centra města Choceň, směrem na Českou Třebovou, při řece Tiché Orlici, za bývalým zámeckým parkem.²¹⁶ Závod, jehož právním předchůdcem byla firma Josef Jehnička, byl začleněn do n. p. Hedva v roce 1949. V letech 1980 až 1982 proběhla rozsáhlá rekonstrukce jeho zastaralé tkalcovny.

6.2 Národní podnik Mosilana, Brno

V době svého založení, k 1. 10. 1949,²¹⁷ měl národní podnik Mosilana, Brno celkem devět závodů, které byly postupně likvidovány, a nebo převáděny do jiných národních podniků. Důležitým rokem by rok 1958.²¹⁸ V této době přecházely do n. p. Mosilana závody ze zrušeného n. p. Vitka Svitávka a n. p. Vlnap Nejdek. Počet závodů se dále snižoval až do roku 1978, kdy měla Mosilana závody čtyři, z toho dva na území Brna, jeden v Žamberku a jeden v Alexovicích.²¹⁹ Co se historie závodu 04 v Žamberku týká ve spojení s n. p. Mosilana, nutno započít rokem 1948, kdy byla zrušena národní správa firmy Vonwiller a spol. a následovalo její začlenění do národního podniku Textilana Liberec. V tomto roce byla v závodě také zrušena výroba česané příze.²²⁰ O rok později došlo k vytvoření národního podniku Orlana, Ten měl sídlo v Žamberku a jeho součástí se stal i výše uvedený závod. Již roku 1951 byl národní podnik Orlana zrušen a začleněn do národního podniku Vitka

²¹⁵ Uměleckoprůmyslové museum v Praze - Muzeum textilu Česká Skalice , *Vývoj práce a života závodu 12 Letohrad*, s. 1.

²¹⁶ Uměleckoprůmyslové museum v Praze - Muzeum textilu Česká Skalice, *Vývoj závodu Hedva – Choceň*, s. 1.

²¹⁷ Moravský zemský archiv v Brně, fond Mosilana, s. p., Brno, inventární jednotka K222.

²¹⁸ *Tamtéž*.

²¹⁹ *Tamtéž*.

²²⁰ *25 roků národního podniku Mosilana Brno a jeho závodů*, Vyškov 1971, s. 13.

v Brněnci. V roce 1958 došlo k další reorganizaci a závod byl začleněn do národního podniku Mosilana v Brně.²²¹ V roce 1967 došlo v Mosilaně k reorganizaci výroby. Byla zrušena výroba mykané příze a závod se začal specializovat na výrobu tkanin ze stoprocentních vlněných přízí.²²² Vlivem této změny výrobního programu došlo v následujících letech ke zvýšení hrubé výroby o 135%. Až do osmdesátých let nedošlo k další reorganizaci podniku.

²²¹ Věra VOTOČKOVÁ, *150 let n. p. Mosilana Žamberk*, Nový Bydžov 1984, s. 5.

²²² *Tamtéž*, s. 15.

7. Současný stav a využití bývalých textilních závodů v Ústí nad Orlicí a na Orlickoustecku

Po roce 1989 textilní výroba pokračovala. Bývalé národní podniky se transformovaly na státní podniky a v průběhu následujících let se ze státních podniků v mnoha případech staly akciové společnosti. Na volném trhu nejsou tyto společnosti schopné konkurovat levným výrobkům z Asie a většinou zanikají. V důsledku toho se v regionu objevilo mnoho opuštěných budov bývalých textilních závodů, pro které se muselo hledat nové uplatnění. Většinou se toto uplatnění nalezlo. Převážně nadnárodní firmy spravují budovy dodnes a pokračují ve výrobě. Další možností využití je proměna v kulturní instituce. Některé budovy však to štěstí neměly a jejich neutěšený stav trvá dodnes. Jako příklad lze uvést areál Perly 01 v srdci města Ústí nad Orlicí, jehož osud je v současné době velmi aktuální. Naopak jsou zde také areály, u kterých se nalezlo asi nejhorší možné řešení – demolice. Takový osud postihl areál Primona v České Třebové, na jehož místě následně vyrostla nákupní zóna se supermarkety.

7.1 Bývalý areál státního podniku Primona, Česká Třebová

Za osudový mezník bývalého státního podniku je považován 1. červenec 1990, kdy byla Primona obnovena jako samostatný státní podnik. Snaha o záchranu textilní tradice byla však již marná. Primona měla velmi zastaralý strojní park, omezené možnosti investice do rozvoje a oživení tradice textilní výroby. Největší hrozbou však byla konkurence levného asijského textilu. Z těchto důvodů klesala výroba a naopak narůstaly dluhy. Důsledkem ekonomických problémů byl bankrot podniku v srpnu 2003 a také konec textilní tradice v České Třebové. Firma Primona, tehdy jako akciová společnost, se dostala do konkurzu a v roce 2004 došlo k propuštění posledních zaměstnanců. Problém s nevyužívaným areálem byl vyřešen demolicí. Jako první vyrostl v místech závodu v roce 2003 supermarket Lidl. Následovala demolice teplárny z roku 1963. Slavný teplárenský komín, typický pro tuto oblast České Třebové, padl k zemi 20. února 2005. Po odklizení sutin byla zahájena výstavba supermarketu Tesco, který byl otevřen ještě téhož roku. Po demolici

dalších částí areálu vznikl v roce 2011 supermarket Kaufland. V okolí byly otevřeny ještě další menší obchody, včetně oděvního řetězce Takko. Z určitého hlediska se jedná o paradox, neboť na místě bývalé textilky vznikne prodejna textilu z Asie.²²³ Nicméně pozůstatek textilní tradice v místech přece jen zůstal. Dne 1. června 2000 vznikla firma Níťárna Česká Třebová s.r.o. Primonu připomíná autobusová zastávka s názvem Primona.²²⁴

7.2 Bývalé areály státního podniku Hedva, Moravská Třebová

V roce 1993 došlo k privatizaci a dnes patří akciové společnosti Hedva pouze závod v Moravské Třebové. Závod v Chocni dlouhá léta chátral. V současné době patří choceňský areál firmě Best, akciová společnost, která se zabývá tvorbou podlahových krytin.²²⁵ Závod v Letohradě fungoval pod křídly Hedvy do roku 1990. Poté došlo k několika změnám ve vlastnictví a jméno Hedva začalo upadat v zapomnění. K oživení došlo až v roce 2006, kdy závod koupila italská firma Dietfurt, s.r.o. a vytvořila z něj svou největší pobočku, čímž zajistila návrat tradiční výroby textilu do Letohradu.²²⁶ Závod v Dolní Čermné naopak nezůstal věrný textilní tradici, v roce 2005 zde vznikla firma USSPA s.r.o., zabývající se výrobou vířivek.²²⁷ Poslední závod, závod v Králíkách, byl ve vlastnictví společnosti Hedva až do roku 1999. V roce 2011 zahájila provoz v jeho prostorách firma OEZ Letohrad, s.r.o.²²⁸

7.3 Bývalý areál státního podniku Mosilana, Brno

Výroba pod značkou státního podniku Mosilana, Brno byla v žamberském závodě provozována do roku 1990, kdy závod přešel do státního podniku Orlana, Žamberk.

²²³ *Textilka Primona, Česká Třebová. Fabriky.cz* [online]. [cit. 2017-04-12]. Dostupné z: https://www.fabriky.cz/2009plzdi_textilka_primona_ceska_trebova/index.htm.

²²⁴ *Níťárna Česká Třebová: O firmě* [online]. [cit. 2017-04-12]. Dostupné z: <http://www.nitarna.cz/>.

²²⁵ *BEST, a.s.: dlažba pro tři generace* [online]. [cit. 2017-04-12]. Dostupné z: <http://www.best.info/>.

²²⁶ *Albini group* [online]. [cit. 2017-04-12]. Dostupné z: <http://www.albinigroup.com/>.

²²⁷ *USSPA, akciová společnost: o společnosti* [online]. [cit. 2017-04-12]. Dostupné z: <https://www.usspa.cz/cs/o-spolecnosti/>.

²²⁸ *Speciální základní škola Králíky: historie továren* [online]. [cit. 2017-04-12]. Dostupné z: <http://www.zspkraliky.cz/EU/Nasregion/historietovaren.pdf>.

V roce 1993 se státní podnik transformoval na akciovou společnost, jehož součástí byl závod do roku 1999. V následujícím roce továrnu kupuje firma Royan, akciová společnost, Pardubice, která dnes již neexistuje a není možné určit její předmět podnikání. Výroba oficiálně skončila roce 2005 a o pět let později se fabrika změnila v kulturní instituci. Vzniklo zde Muzeum starých strojů (nezisková organizace), jehož cílem je záchrana historických technických památek. V areálu muzea působí restaurátorská dílna, kde jsou budoucí exponáty uváděny do původního stavu.²²⁹

7.4 Bývalé areály státního podniku Perla, bavlnářské závody, Ústí nad Orlicí

Většina areálů bývalého státního podniku se nachází v Ústí nad Orlicí a do dnešního dne našlo nové využití jen málo z nich. V bývalém areálu závodu 06 nacházejícím se v městské části Hylváty vznikla přepravní společnost KomarTrans, s.r.o., která zde má své sklady a parkoviště pro nákladní automobily. U zbytku areálu dochází k jeho revitalizaci.²³⁰

Ani v případě bývalého závodu 03 v Kerharticích se nejedná o plné využití areálu. V jeho části funguje firma Gerrapa, s.r.o., vyrábějící plastová okna a dveře, zbylá část závodu chátrá nebo byla postupně zbourána.²³¹

Závod 01, největší z bývalých závodů, leží v centru města Ústí nad Orlicí, a proto se vedou četné diskuse, jak s ním naložit. Provoz zde byl definitivně ukončen v roce 2009 a o rok později areál s rozlohou 32 tisíc metrů čtverečných koupilo město. V roce 2013 byla vyhlášena architektonická soutěž, do které se přihlásilo 24 návrhů. Podmínkou bylo využití objektů se zachováním industriálního rázu a začleněním nových budov jako Dům dětí a mládeže, obytných a administrativních budov aj. U všech návrhů byl ponechán komín, který je tak typický pro celý areál.

²²⁹ *Muzeum starých strojů* [online]. [cit. 2017-05-08]. Dostupné z: <http://www.starestroje.cz/>.

²³⁰ *KomarTrans s.r.o.* [online]. [cit. 2017-05-08]. Dostupné z: <http://komartrans.cz/>.

²³¹ *Gerrapa s.r.o.* [online]. [cit. 2017-05-08]. Dostupné z: <http://www.okna-dvere.eu/o-nas/o-spolecnost>.

V roce 2017 město přijalo revitalizační plán na úpravu celé oblasti. Počítá s demolicemi, které mají začít na podzim téhož roku.²³²

Další bývalý závod Perly se nachází v Chocni. I v tomto případě se jedná o závod nacházející se v téměř samém středu města. V textilní výrobě se pokračuje. V současné době jej vlastní firma Filogroup, a.s., která se zabývá výrobou přízí.²³³ Prostor bývalého závodu 04 v Bílé Vodě je ve vlastnictví firmy Intercolor, a.s. vzniklé v roce 1992, která se zaměřuje na barvení a úpravu pletené metráže.²³⁴ Závod 09 v Červené Vodě vlastní Roltechnik, a.s. Jedná se o pobočku firmy vzniklé v roce 1991. Zabývá se výrobou a distribucí sprchových koutů.²³⁵

Poslední bývalý závod Perly se nachází v Letohradě. Výroba spjatá s textilem v něm probíhá i nadále. Firma Cappa 2, s.r.o. zde vyrábí potahy pro automobily.

²³² *Město Ústí nad Orlicí: Revitalizační plán Perla 01* [online]. [cit. 2017-05-08]. Dostupné z: http://www.ustinadorlici.cz/files/perla/rp_perla-textova_cast.pdf.

²³³ *Filogroup, a.s.: Úvod* [online]. [cit. 2017-05-08]. Dostupné z: <http://www.filogroup.cz/>.

²³⁴ *Intercolor, a.s.* [online]. [cit. 2017-05-08]. Dostupné z: <http://www.intercolor.cz/>.

²³⁵ *Roltechnik, a.s.: O nás* [online]. [cit. 2017-05-08]. Dostupné z: <http://www.roltechnik.cz/o-nas>.

Závěr

Orlickoústecko, stejně tak jako mnoho dalších regionů českých zemí, prošlo od poloviny 19. století výrazným průmyslovým rozvojem. V rámci něho došlo v regionu ke vzniku řady textilních firem, předchůdců velkých poválečných národních podniků.

V práci se věnuji složitému poválečnému vývoji organizace textilní výroby v regionu. Ten byl výrazně ovlivňován politickým děním. Zmiňuji například aplikaci Benešových dekretů, které zapříčinily znárodnění firem v regionu, a události spojené s únorem 1948. Celý vývoj až do konce 60. let byl velmi dynamický. Jako příklad lze uvést minulost národního podniku Orban, Žamberk, který vznikl v roce 1949. Nejprve byly zrušeny jeho zastaralé a neefektivní závody, 1. ledna 1967 potom zanikl i samotný národní podnik, který byl začleněn do národního podniku Perla, Ústí nad Orlicí. Bylo totiž nevhodné, aby existovala dvě ředitelství národních podniků s velmi podobným předmětem podnikání tak Orlickoústecko je v otázce textilního průmyslu a jeho vývoje bohatým tématem. Podrobnější analýzu by si zasloužily například průběh znárodnování a boje vlastníků továren o své majetky.

Textilní továrny jsou odrazem a odkazem průmyslového rozvoje regionu. Proto by v žádném případě neměly upadat v zapomnění a měla by se najít cesta jejich smysluplného využití, pokud již neslouží účelu, pro který byly vystavěny, a to namísto jejich demolice, jako v případě areálu státního podniku Primona v České Třebové.

V této bakalářské práci jsem se pokusila komplexně pojednat o složitém vývoji textilního průmyslu na Orlickoústecku v letech 1945 – 1989 a nastínit jeho zašlou slávu, kterou dnes mnohdy připomínají pouze zdevastované a opuštěné areály.

Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny archivní povahy

Městské muzeum v Ústí nad Orlicí, fond Řemesla, továrny a podnikatelské subjekty, inventární číslo 1309/73, evidenční jednotka D3660.

Městské muzeum Ústí nad Orlicí, *Něco málo z historie národního podniku Perla v Ústí nad Orlicí po znárodnění*, inventární číslo 1011/75.

Městské muzeum Ústí nad Orlicí, Organizační vývoj národního podniku Perla, bavlnářské závody, nositel Řádu Práce, Ústí nad Orlicí na léta 1945 – 1971, inventární číslo 206/75.

Moravský zemský archiv v Brně, fond Mosilana, s. p., Brno, inventární jednotka K222.

Státní oblastní archiv v Zámrsku (dále jen SOA Zámorsk), fond Adolf Jandera, mechanická tkalcovna, Ústí nad Orlicí, inventární číslo 2, karton 1.

SOA Zámorsk, fond Adolf Jandera, mechanická tkalcovna, Ústí nad Orlicí, inventární číslo 6, karton 1.

SOA Zámorsk, fond Braunstein a spol., k. s. Červená Voda, inventární číslo 1, karton 1.

SOA Zámorsk, fond Braunstein a spol., k. s. Červená Voda, inventární číslo 2, karton 2.

SOA Zámorsk, fond Eduard Effenberger, mechanická tkalcovna, Červená Voda, inventární číslo 1, karton 1.

SOA Zámorsk, fond Eduard Effenberger, mechanická tkalcovna, Červená Voda, inventární číslo 3, karton 1.

SOA Zámorsk, fond Gustav Fischl a Bedřich Engel, mechanická tkalcovna, Letohrad, inventární číslo 4, karton 1.

SOA Zámorsk, fond Gustav Fischl a Bedřich Engel, mechanická tkalcovna, Letohrad, inventární číslo 9, karton 1.

SOA Zámorsk, fond Elitex, státní podnik, Ústí nad Orlicí, inventární číslo 17, karton číslo 44.

SOA Zámorsk, fond Elitex, státní podnik, Ústí nad Orlicí, inventární číslo 18, karton číslo 45.

SOA Zámorsk, fond Elitex, státní podnik, Ústí nad Orlicí, inventární číslo 18, karton číslo 47.

SOA Zámorsk, fond Elitex, státní podnik, Ústí nad Orlicí, inventární číslo 18, karton 48.

SOA Zámorsk, fond Elitex, státní podnik, Ústí nad Orlicí, inventární číslo 18, karton číslo 50.

SOA Zámorsk, fond Elitex, státní podnik, Ústí nad Orlicí, inventární číslo 23, karton číslo 72.

SOA Zámorsk, fond Elitex, státní podnik, Ústí nad Orlicí, inventární číslo 37, karton číslo 129.

SOA Zámorsk, fond Jan Hernych a syn, akciové textilní závody, Ústí nad Orlicí, inventární číslo 1, karton 1.

SOA Zámorsk, fond Jan Hernych a syn, akciové textilní závody, Ústí nad Orlicí, inventární číslo 2, karton 1.

SOA Zámorsk, fond Jan Hernych a syn, akciové textilní závody, Ústí nad Orlicí, inventární číslo 34, karton 4.

SOA Zámorsk, fond Jan Hernych a syn, akciové textilní závody, Ústí nad Orlicí, inventární číslo 35, karton 4.

SOA Zámorsk, fond Jindřich Jandera, Ústí nad Orlicí, inventární číslo 2, evidenční jednotka 2.

SOA Zámorsk, fond Jindřich Jandera, Ústí nad Orlicí, inventární číslo 4, evidenční jednotka 2.

SOA Zámorsk, fond M. Robitschek a spol., tkalcovna a přádelna, Choceň, inventární číslo 3, karton 1.

SOA Zámorsk, fond M. Robitschek a spol., tkalcovna a přádelna, Choceň, inventární číslo 4, karton 1.

SOA Zámorsk, fond M. Robitschek a spol., tkalcovna a přádelna, Choceň, inventární číslo 11, karton 2.

SOA Zámorsk, fond Orban, bavlnářské závody, n. p. Žamberk, inventární číslo 67, evidenční jednotka 59.

SOA Zámorsk, fond Orban, bavlnářské závody, n. p. Žamberk, inventární číslo 68, evidenční jednotka 59.

SOA Zámorsk, fond Orban, bavlnářské závody, n. p. Žamberk, inventární číslo 75, evidenční jednotka 60.

SOA Zámorsk, fond Orban, bavlnářské závody, n. p. Žamberk, inventární číslo 76, evidenční jednotka 60.

SOA Zámorsk, fond Orban, bavlnářské závody, n. p. Žamberk, inventární číslo 77, evidenční jednotka 60.

SOA Zámorsk, fond Utex, bavlnářské závody, n. p. Ústí nad Orlicí, inventární číslo 4, karton 6.

SOA Zámorsk, fond Utex, bavlnářské závody, n. p. Ústí nad Orlicí, inventární číslo 6, karton 7.

SOA Zámorsk, fond Utex, bavlnářské závody, n. p. Ústí nad Orlicí, inventární číslo 9, karton 8.

SOA Zámorsk, fond Utex, bavlnářské závody, n. p. Ústí nad Orlicí, inventární číslo 207, karton 93.

SOA Zámorsk, fond Texa, tkalcovna pestrobarevného zboží, Ústí nad Orlicí, inventární číslo 1, karton 1.

SOA Zámorsk, fond Texa, tkalcovna pestrobarevného zboží, Ústí nad Orlicí, inventární číslo 7, karton 1.

Prameny elektronické povahy

Albini group [online]. [citováno k 12.4.2017]. Dostupné z: <http://www.albinigroup.com/>.

BEST, a.s.: dlažba pro tři generace [online]. [citováno k 12.4.2017]. Dostupné z: <http://www.best.info/>.

Cappa 2, s.r.o.: O nás [online]. [citováno k 8.5.2017]. Dostupné z: <http://www.cappa.cz/>.

Filogroup, a.s.: Úvod [online]. [citováno k 8.5.2017]. Dostupné z: <http://www.filogroup.cz/>.

Gerrapa s.r.o. [online]. [citováno k 8.5.2017]. Dostupné z: <http://www.okna-dvere.eu/o-nas/o-spolecnost>.

Intercolor, a.s. [online]. [citováno k 8.5.2017]. Dostupné z: <http://www.intercolor.cz/>.

KomarTrans s.r.o. [online]. [citováno k 8.5.2017]. Dostupné z: <http://komartrans.cz/>.

Město Ústí nad Orlicí: Revitalizační plán Perla 01 [online]. [citováno k 8.5.2017]. Dostupné z: http://www.ustinadorlici.cz/files/perla/rp_perla-textova_cast.pdf.

Muzeum starých strojů [online]. [citováno k 8.5.2017]. Dostupné z: <http://www.starestroje.cz/>.

Nitárna Česká Třebová: O firmě [online]. [citováno k 12.4.2017]. Dostupné z: <http://www.nitarna.cz/>.

Roltechnik, a.s.: O nás [online]. [citováno k 8.5.2017]. Dostupné z: <http://www.roltechnik.cz/o-nas>.

Speciální základní škola Králíky: historie továren [online]. [citováno k 12.4.2017]. Dostupné z: <http://www.zspkraliky.cz/EU/Nasregion/historietovaren.pdf>.

Textilka Primona, Česká Třebová. Fabriky.cz [online]. [citováno k 12.4.2017]. Dostupné z: https://www.fabriky.cz/2009plzdi_textilka_primona_ceska_trebova/index.htm.

USSPA, akciová společnost: o společnosti [online]. [citováno k 12.4.2017]. Dostupné z: <https://www.usspa.cz/cs/o-spolecnosti/>.

Archivní pomůcky

Městské muzeum Ústí nad Orlicí, inventář archivního fondu *Seidl a spol., tkalcovna a přádelna Kerhartice nad Orlicí*.

Městské muzeum Ústí nad Orlicí, Jindřich, NYGRÍN, *Kroniky bavlnářských závodů UTEXU národních podniků, ředitelství v Ústí nad Orlicí, Ústí nad Orlicí, 1952, číslo přírůstkové 1310, D3789*.

SOA Zámrsrk, inventář archivního fondu *Orban, bavlnářské závody, n. p. Žamberk*.

Uměleckoprůmyslové museum v Praze - Muzeum textilu Česká Skalice, inventář archivního fondu *Akciové textilní závody Jan Hernych a syn Ústí nad Orlicí*.

Uměleckoprůmyslové museum v Praze - Muzeum textilu Česká Skalice, inventář archivního fondu *Antonín Brožek, přádelna a mechanické tkalcovny*.

Uměleckoprůmyslové museum v Praze - Muzeum textilu Česká Skalice, inventář archivního fondu *Braunstein a spol., komanditní společnost Červená Voda*.

Uměleckoprůmyslové museum v Praze - Muzeum textilu Česká Skalice, inventář archivního fondu, *Eduard Effenberger, mechanická tkalcovna, Červená voda*.

Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze - Muzeum textilu Česká Skalice, inventář archivního fondu *Gustav Fischl a Bedřich Engel, mechanická tkalcovna Letohrad*.

Uměleckoprůmyslové museu v Praze - Muzeum textilu Česká Skalice, inventář archivního fondu *Jindřich Žid a spol., textilní dřevařské závody Žamberk*.

Uměleckoprůmyslové museum v Praze - Muzeum Česká Skalice, inventář archivního fondu *M. Robitschek a spol., přádelna bavlny a mechanická tkalcovna Choceň*.

Uměleckoprůmyslové museum v Praze - Muzeum textilu Česká Skalice, inventář archivního fondu, *Mona, továrny na módní textil*.

Uměleckoprůmyslové museum v Praze - Muzeum textilu Česká Skalice, inventář archivního fondu *TEXA – pestrobarevná tkalcovna Ústí nad Orlicí*.

Uměleckoprůmyslové museum v Praze - Muzeum textilu Česká Skalice, MUSIL František, SUCHOMELOVÁ Lenka, VAŠKOVÁ Jiřina, *Přehled vývoje národního podniku Perla, bavlnářské závody, nositel řádu práce, Ústí nad Orlicí v letech 1946 – 1985*.

Uměleckoprůmyslové museum v Praze - Muzeum textilu Česká Skalice , *Vývoj práce a života závodu 12 Letohrad*.

Uměleckoprůmyslové museum v Praze - Muzeum textilu Česká Skalice, *Vývoj závodu Hedva – Choceň*.

Zařízení muzejního typu

Městské muzeum v Ústí nad Orlicí, expozice Textilní Oustí, duben 2016.

Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě, výstava Textilní Vysoké Mýto, září 2016

Muzeum textilu v České Skalici, pobočka Uměleckoprůmyslového musea v Praze, srpen 2016.

Literatura

25 roků národního podniku Mosilana Brno a jeho závodů, Vyškov 1971.

35 let Hedva. Nositel řádu práce, podnik obránců míru 1949 – 1984, Pradubice 1984.

Dekret presidenta republiky č. 100/1945 Sb., Sbíрка zákonů a nařízení republiky Československé, ročník 1945.

Dekret presidenta republiky č. 16/1945 Sb., Sbíрка zákonů a nařízení republiky Československé, ročník 1945.

DUŠEK, Radim, *Ústí nad Orlicí*, Ústí nad Orlicí 2005.

Jindřich, NYGRÍN, *Staré rody Ústecké věrny svému rodovému zaměstnání*, in: Ústí nad Orlicí město přírodních krás a dobrého textilu, Ústí nad Orlicí, 1946, s. 20 – 22, s. 75 – 81, s. 84 – 86.

JEŘÁBEK, Jindřich, *Historie a současnost hedvábnického průmyslu v Čechách a na Moravě*, Moravská Třebová 1993.

KRÁL, Lukáš *Králicko*, Ústí nad Orlicí 2000.

MUSIL, František, *Znárodnění průmyslu a vznik Kovostavu*, in: Vývoj textilního strojírenství v regionu Orlicka, Ústí nad Orlicí 2003.

NYGRÍN, Jindřich, *Vznik a vývoj soukenického a tkalcovského průmyslu v Ústí nad Orlicí a okolí od nejstarších dob*, in: Ústí nad Orlicí město přírodních krás a dobrého textilu, Ústí nad Orlicí 1946, s. 19 -24.

Průvodce regionem Orlickoústecko: Krajina vlídnosti, Plzeň 2001.

SEKOTOVÁ, Věra, *Když v Ústí stavy klapávaly, psaly historii. Lnářství a počátky rozvoje bavlnářství*, Ústí nad Orlicí 1994.

SOUKUP, Vladimír, *Průvodce po Čechách, Moravě, Slezsku: Podorlicko*, Praha 1995.

VOTOČKOVÁ, Věra, *150 let n. p. Mosilana Žamberk*, Nový Bydžov 1984.

WILFERT, Miloš, *Rotorové předení. Vybrané aspekty vzniku a vývoje vynálezecké myšlenky*, in: ZDT 6, Ústí nad Orlicí 1984, s. 41 – 55.

Seznam zkratk

KSČ – Komunistická strana Československa

SČMBZ – Spojené České a Moravské bavlnářské závody

RVHP – Rada vzájemné hospodářské pomoci

VÚB – Výzkumný ústav bavlnářský

Vysvětlení odborných pojmů

Bezvřetenové předení – technologie předení s otevřeným koncem nití.

Bezvřetenový spřádací stroj – stroj, který využívá technologii předení s otevřeným koncem nití.

Česaná příze – materiál, ze kterého byla odstraněna krátká vlákna, která odstávala a způsobovala nestejnou hustotu příze.

Damašek – jednobarevná tkanina se vzorováním různých velikostí a tvarů.

Flanel – tkanina v plátnové a nebo keprové vazbě, upravená česáním po jedné či obou stranách.

Kanafas – tkanina ze středně hrubých přízí, tkaná v plátnové vazbě. Vzory jsou tvořeny podélnými a nebo příčnými pruhy, nebo kárem, který vzniká spojením obou metod.

Mykaná příze – každá příze, která je vyrobená z mykaného materiálu bez vyčesávání krátkých vláken.

Pazderna – budova, v níž se sušily a zpracovávaly lněné stonky.

Soukenictví – obor zabývající se výrobou suken (vlněných textilií).

Šlichtovna – místo, kde dochází k úpravě osnovních nití.

